Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

CUMHURİYET TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Yıl 17. Sayı 34. Güz 2021

Hacettepe University
Atatürk Institute

JOURNAL of MODERN TURKISH HISTORY

Year 17. Issue 34. Fall 2021

CUMHURİYET TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ - CTAD
ISSN 1305-1458 E-ISSN 2147-1592

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü tarafından Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanan yaygın süreli uluslararası hakemli bilimsel bir dergidir. Haziran ve Aralık aylarında yayınlanır. Yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir. Bu dergide yayınlanan yazılardaki fikirler yazarlarına aittir. Yazarlar makalelerinde **Araştırma ve Yayın Etik İlkeleri'ne** uyarlar. Dergiye gönderilen makaleler, **Turnitin ve Ithenticate İntihal Kontrol Uygulamaları** ile denetlenirler.

Journal of Modern Turkish History *is an international peer-reviewed scholarly journal, published biannually (June and December) by the Atatürk Institute, Hacettepe University. The Journal consists of manuscripts in Turkish and English. The board claims no responsibility for the arguments asserted in the published manuscripts. The authors are committed to comply with the principles of ethics in research and publication. Articles sent to the journal are checked through Turnitin and Ithenticate applications against possible plagiarism.*

Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, ERIH PLUS, ESCI-Thomson Reuters/Web of Science, ULAKBİM/TR-DİZİN, EBSCO, Historical Abstracts, Index Islamicus, Middle Eastern and Central Asian Studies, MLA (Modern Language Association), ProQuest ve SCOPUS-Elsevier indeksleri tarafından taranmaktadır.

Journal of Modern Turkish History *is indexed and abstracted in the following databases: ERIH PLUS, ESCI-Thomson Reuters/Web of Science, ULAKBİM/TR-INDEX, EBSCO, Historical Abstracts, Index Islamicus, Middle Eastern and Central Asian Studies, MLA (Modern Language Association), ProQuest and SCOPUS-Elsevier*

İLETİŞİM / CONTACT:
Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü
Beytepe/Ankara P.K 06800
Tel: (+90) 312 297 68 70 Fax: (+90) 312 299 20 76
E-mail: ctad.editor@gmail.com
Kurumsal Web: www.ait.hacettepe.edu.tr
Dergi Web: www.ctad.hacettepe.edu.tr

CUMHURİYET TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Yıl 17. Sayı 34. Güz 2021

JOURNAL of MODERN TURKISH HISTORY

Year 17. Issue 34. Fall 2021

SAHİBİ / OWNER
Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü adına
M. Derviş KILINÇKAYA

EDİTÖRLER / EDITORS
İdris YÜCEL & Emre SARAL

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / MANAGING EDITOR
Ayten SEZER ARIĞ

EDİTÖR YARDIMCISI /ASSOCIATE EDITOR
Çiğdem DUMANLI

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRÜ / ENGLISH EDITING
Özge AKIN

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD
Ayten Sezer ARIĞ, **Hacettepe Üniversitesi**
Yasemin DOĞANER, **Hacettepe Üniversitesi**
Çiğdem DUMANLI, **Hacettepe Üniversitesi**
Mirzahan EGAMBERDİYEV, **Al-Farabi Kazakh National University**
Sadık ERDAŞ, **Hacettepe Üniversitesi**
Benjamin FORTNA, **University of Arizona**
Ramazan Erhan GÜLLÜ, **İstanbul Üniversitesi**
Saime Selenga GÖKGÖZ, **Hacettepe Üniversitesi**
Fabio GRASSI, **Roma "La Sapienza" University**
Özhan KAPICI, **Hacettepe Üniversitesi**
M. Derviş KILINÇKAYA, **Hacettepe Üniversitesi**
Emre SARAL, **Hacettepe Üniversitesi**
Mehmet TEMEL, **Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi**

Vera TOLZ-ZILITINKEVIC, **University of Manchester**
Hakkı UYAR, **Dokuz Eylül Üniversitesi**
Hakan UZUN, **Ankara Üniversitesi**
Vladan VIRIJEVIC, **Kosovska Mitrovica University**
Seyfi YILDIRIM, **Hacettepe Üniversitesi**
Mustafa YILMAZ, **Hacettepe Üniversitesi**
Mehmet Serhat YILMAZ, **Kastamonu Üniversitesi**
İdris YÜCEL, **Hacettepe Üniversitesi**

ULUSLARARASI HAKEM KURULU / INTERNATIONAL ADVISORY BOARD
Dursun Ali AKBULUT, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi**
Kemal ARI, **Dokuz Eylül Üniversitesi**
Biray ÇAKMAK, **Uşak Üniversitesi**
S. Esin DAYI, **Atatürk Üniversitesi**
Mirzahan EGAMBERDİYEV, **Al-Farabi Kazakh National University**
Temuçin Faik ERTAN, **Ankara Üniversitesi**
Benjamin FORTNA, **The University of Arizona**
İhsan GÜNEŞ, **Anadolu Üniversitesi**
Saime Selenga GÖKGÖZ, **Hacettepe Üniversitesi**
Fabio GRASSI, **Roma "La Sapienza" University**
Cemil HESENLİ, **Hazar University**
Árpád HORNYÁK, **University of Pécs**
Nuri KÖSTÜKLÜ, **Necmettin Erbakan Üniversitesi**
Christine M. PHILLIOU, **University of California Berkeley**
Yusuf SARINAY, **TOBB ETÜ**
Mehmet SEYİTDANLIOĞLU, **Hacettepe Üniversitesi**
Orlin SABEV, **Institute of Balkan Studies**
Adnan SOFUOĞLU, **Hacettepe Üniversitesi**
Musa ŞAŞMAZ, **Niğde Üniversitesi**
Vera TOLZ-ZILITINKEVIC, **University of Manchester**
Mustafa TURAN, **Gazi Üniversitesi**
Vladan VIRIJEVIC, **University of Pristina - Kosovska Mitrovica**

CUMHURİYET TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

YIL 17. SAYI 34. GÜZ 2021

JOURNAL of MODERN TURKISH HISTORY

YEAR 17. ISSUE 34. FALL 2021

İçindekiler/Contents

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Hülya TOKER **471**

Cezayirli Muhacirlerin Osmanlı Tabiiyetine Geçmesinin Türk-Fransız İlişkilerine Yansıması (1848-1914)

Reflection of the Naturalization of the Algerian Refugees by the Ottoman State on the Turkish-French Relations (1848-1914)

İlyas AK **501**

Çorum ve Çevresinde İskân Edilen Muhacir, Mübadil, Gayrimüslim ve Aşiretler

The Settlement of Immigrants, Refugees, non-Muslims and Tribes in Corum Province and its Surroundings

Bora GÜRDAŞ **529**

Türkiye'de Göç ve Görsel Kültüre Yansımaları (1960-1980)

Migration in Turkey and its Reflections on Visual Culture (1960-1980)

Feyza KURNAZ ŞAHİN **549**

Tanzimat Sonrasında Osmanlı Devleti'nde Kumar Yasalarının Gelişimi

Development of Gambling Laws in the Ottoman State following the Tanzimat Reform Era

Mehmet ÇANLI – Hilal KARAVAR **583**

1922-1924 Tarihli Eytam Sandığı İdane Defterine Göre Antalya Merkez Kazasının Finansal Durumu

The Financial Status of Antalya Central Administrative District according to the Orphan Chest Debt Book dated 1922-1924

Hasan ÖZTÜRK **607**

Atatürk Dönemi'nde Sivas: Tarım ve Nüfus Yapısı

Sivas Province in the Atatürk Period: Agriculture and Demographic Structure

Ayhan DEVER – Ezel Nur KORUR **643**

Project of Raising Healthy and Resolute Generations During The Single-Party Period of the Republic of Turkey: Compulsory Physical Education

Türkiye Cumhuriyeti'nin Tek Parti Dönemi'nde Sağlıklı ve Yavuz Nesiller Yetiştirme Projesi: Zorunlu Beden Eğitimi

Faruk TEMEL **675**

Cumhuriyet Dönemi'nde İnkılapçı Bir Gazetenin İdeolojik İnşa Stratejileri: Zonguldak Gazetesi (1923-1954)

Ideological Building Strategies of a Revolutionary Newspaper in the Republic Period: Zonguldak Newspaper (1923-1954)

Ekrem SALTIK **711**

Genç Düşünceler Gazetesi, Kayıp Sayıları ve Yazar Profillerine Dair

The "Genç Düşünceler" (Young Ideas) Newspaper: Lost Issues and Author Profiles

Ferhat AKYÜZ **741**

1923-1929 Dönemi'nde Türkiye'de Denk Bütçe ve Kamu İç Borçlanması

Balanced Budget and Domestic Public Debt in Turkey in the Period of 1923-1929

Emin KURT **775**

Cumhuriyet Dönemi Teknik Eğitim Modernleşmesinde Tayyare Makinist Mektebi

Aircraft Machinist School in the Modernization of Technical Education during the Republican Era

Yasin COŞKUN **811**

Birinci Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı-Meksika İlişkilerindeki Önemli Bir Aktör: Amerika Birleşik Devletleri

An Important Actor in Ottoman-Mexican Relations during the World War I: The United States of America

Resul ALKAN **839**

Alman Belgeleri Işığında Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Donanmasındaki Faaliyetleri

Activities of Germany in the Ottoman Navy during World War I in the Light of German Documents

Gültekin K. BİRLİK **863**

Akdeniz Anlaşmaları ve Türkiye'deki Uygulamaları

The Mediterranean Agreements and their Implementation in Turkey

Hüseyin TUFAN – Mete ÖZSEZER – Ali Efdal ÖZKUL **901**

Kıbrıs Cumhuriyeti Dönemi'nde Suat Hayri Ürgüplü ile George Brown Arasında Kıbrıs Sorunu ile İlgili Önemli Bir Mektuplaşma

An Important Exchange of Letters on the Cyprus Case between Suat Hayri Ürgüplü and George Brown in the the Republican Period in Cyprus

Ali Servet ÖNCÜ **929**

Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği Projesi: Türkiye, İran ve Pakistan Ortaklığı

The Project of Regional Cooperation for Development: Turkey, Iran and Pakistan Partnership

Selda ADİLOĞLU **959**

Türkiye'deki Sosyal Bilim Yayınlarında "Sözlü Tarih"in Kullanımı: Bir Meta-Analiz

Usage of "Oral History" in Publications on Social Sciences in Turkey: A Meta-Analysis

Kitap Değerlendirmesi / Book Review

Ferit Salim SANLI **995**

Halil Akkurt, "Türkiye Solunda Osmanlı Toplum Yapısı Tartışmaları (1960-1980)

Bu Sayının Hakemleri / Referees of this Issue

CTAD Yayın İlkeleri ve Etik Kurallar / Editorial Principles and Ethical Rules

*Çorum ve Çevresinde İskân Edilen Muhacir, Mübadil, Gayrimüslim ve Aşiretler**

İlyas AK
Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
E-Mail: ilyas.ak@atauni.edu.tr
ORCID ID : 0000-0002-3772-7866

Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 18.02.2021 Kabul Tarihi / Accepted: 26.11.2021

ÖZ

AK, İlyas, **Çorum ve Çevresinde İskân Edilen Muhacir, Mübadil, Gayrimüslim ve Aşiretler**, CTAD, Yıl 17, Sayı 34 (Güz 2021), s. 501-528.

Osmanlı Devleti 19. ve 20. yüzyılda yaptığı Osmanlı-Rus Harpleri, Balkan Savaşları ve Büyük Harp'ten sonra çökme noktasına gelmiştir. Aynı zamanda bu savaşlar neticesinde Kırım, Kafkasya ve Balkanlardan Müslüman nüfusun Anadolu'ya doğru kitlesel bir göçüyle de karşı karşıya kalmıştır. Bu kitlesel göçler karşısında devletin temel gayesi, göçmenleri iskân edip (münferit dağıtarak) onlara tohum ve büyükbaş hayvan vererek, üretici durumuna geçirmek ve hem vergi almak hem de yaptığı masraflardan imtina etmektir.

Başkanlık Osmanlı Arşivi, Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, Çorum gazetesi ve Çorum İl Özel İdaresi Arşivi'nde tespit edilen evraklar, Çorum'da iskân edilen mübadil, muhacir, gayrimüslim ve aşiretlere dair önemli bilgiler sunmaktadır. Bu arşivlerde göçmenlere yönelik; tohum, toprak ve iaşe yardımında yapılan uygulamalar, göçmenlerle ilgili vukuat cetvelleri, muhacir ve mübadillerin iskân

*Bu çalışma 23 Kasım 2019 tarihinde *XIII. Uluslararası Balkan Tarihi Kongesi*'nde sözlü olarak sunulan "Geç Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet'e Çorum'da Mübadil ve Muhacirlerin İskânı Uygulamaları (1918-1943)" başlıklı bildirinin gözden geçirilmiş, genişletilmiş ve düzenlenmiş halidir.

ve sağlık durumlarıyla ilgili ayrıntılı veriler mevcuttur. Ayrıca gayrimüslimlerden kalan malların, nasıl tasarruf edileceği ve haklarındaki muamelelerle ilgili kayıtlar da oldukça fazladır. Bu çalışmada Çorum bölgesine, Balkanlar, Kafkaslar ve Şark vilayetlerinden gelen göçmenler ile gayrimüslim ve aşiretlere yönelik uygulamalar ve devletin iskân politikası, ana gövdesi Çorum İl Özel İdaresi Arşivi'nde bulunan belge özetlerine dayalı olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çorum, Mübadele, Muhacir, İskân, Göç.

ABSTRACT

AK, İlyas, **The Settlement of Immigrants, Refugees, non-Muslims and Tribes in Corum Province and its Surroundings,** CTAD, Year 17, Issue 34 (Fall 2021), pp. 501-528.

The Ottoman State came on the verge of collapse after the Turco-Russo Wars, the Balkan Wars and the Great War in the 19th and 20th centuries. In the meantime, in consequence of these wars, it also faced with the mass migration of the Muslim population from Crimea, the Caucasus and the Balkans to Anatolia. The main aim of the State in the face of these mass migrations was to settle the immigrants (by distributing them separately) and to give them seeds and bovine animals and to make them breeders and thus to levy taxes and to avoid expenses.

The documents located in the Ottoman and Republican Divisions of Turkish Presidential Archives, Çorum newspaper and the archives of Special Provincial Directorate of Çorum province provide important information on the refugees, immigrants, non-Muslims, and tribes settled in Çorum. In this archive, there are, with respect to the immigrants, detailed data on the practices made for seed, land, and food aid, incident charts regarding immigrants, and the housing and health status of the refugees and immigrants. There are also many records on how the properties that were left by non-Muslims would be protected and used. In this study, practices and the settlement policy of the State towards immigrants, non-Muslims, and tribes who came from the Balkans, Caucasus, and Eastern provinces to Çorum were examined based on the document abstracts of which the main frame is in the Special Provincial Administration Archive of Çorum.

Keywords: Çorum, Exchange, Immigrant, Settlement, Immigration.

Giriş

Göç hareketleri sonuçları itibarıyla sosyal, siyasi, tarihi ve ekonomik açıdan önem arz etmektedir. Osmanlı Devleti açısından bakıldığında göç hareketleri özellikle 19. yüzyıla damgasını vurmuştur. Fransız İhtilali ile başlayan ve imparatorluk çağından ulus devlet çağına geçiş süreci, göçlerin yoğun bir şekilde

yaşanmasının ana faktörüdür. Bu çerçevede özellikle 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin, Rusya karşısında aldığı yenilgiler, çoğunluğu Balkanlar olmak üzere Kafkasya, Kırım, Afrika ve Arap topraklarından da göçleri beraberinde getirmiştir. Böylece Türkiye, iki asır boyunca aldığı göçlerle, ülkenin demografik yapısını önemli ölçüde etkileyen bir göç süreci yaşamıştır.[1]

Genel hatlarıyla "göç" kelimesi, insanların bulundukları bölgelerden, muhtelif sebeplerle geçiçi veya sürekli olmak üzere başka yerlere gitmeleri ve yerleşmeleri suretiyle meydana gelen yer değiştirme hareketine denir.[2] Farklı sebeplerle meydana gelen nüfus hareketlerinin tamamına yakını bu kavramla ifade edilmektedir. Araştırmacılar, Türkiye'de yaptıkları göç çalışmalarında, aynı olayı aynı anda farklı mefhumlarla tanımlayabildikleri gibi kullandıkları terimleri zaman içerisinde de değiştirebilmiştir. 1864 yılında Kafkasya'dan Anadolu'ya yönelik kitlesel boyuttaki nüfus hareketlerini ele alan ilk çalışmalar "muhaceret" kelimesiyle, daha sonraki çalışmalarda ise "sürgün, tehcir, etnik temizlik ve soykırım" terimleriyle tanımlanmıştır.[3] Günümüzdeki kullanımı dikkate alındığında, farklı nedenlerle göç etmiş olan ve bilhassa Kafkaslardan ve Balkanlardan Türkiye'ye gelenler kamuoyu tarafından "göçmen" olarak adlandırılmıştır. Mübadil mefhumu ise göçmen kavramıyla eş anlamlı ya da ilintili olarak zaman içerisinde farklı biçimlere evrilmiştir. 30 Ocak 1923'te Lozan Konferansı'nda imzalanan Mübadele Antlaşması[4] gereğince gelen göçmenler ise "mübadil" olarak adlandırılmıştır. Ancak bu kavramın kullanıldığı kitleye göre taşıdığı anlam farklılaşmaktadır. "Bulgaristan göçmeni" denildiğinde başka bir kavrama ihtiyaç duyulmadan, zorunlu göçe maruz kalmış göçmen anlaşılmaktadır. Bu sebeple "89 Göçü"nün (89 Göçmeni), tıpkı "93 Muhacereti" (93 Harbi Muhaciri) gibi politik nedenlerle meydana gelmiş bir zorunlu göç olduğu anlamını içermektedir.[5]

---

[1] Seyfi Yıldırım, "Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi,* Yıl 8, Sayı 16, Güz, 2012, s. 76.

[2] Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010, s. 1.

[3] Nedim İpek, "Kaynakların Dilinde Göç Kavramı", *Karadeniz İnceleme Dergisi,* Sayı 17, Güz 2014, s. 10.

[4] Lozan'da 30 Ocak 1923 tarihinde, Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'ne İlişkin Sözleşme ve Protokol" ile İstanbul dışındaki Türkiye topraklarında yerleşmiş olan Rum Ortodoks Türk Uyrukları ile Batı Trakya dışındaki Yunanistan topraklarında yerleşmiş Müslüman Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923'ten başlayarak, zorunlu değiş tokuşunu içeriyordu; bk. Kemal Arı, *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç 1923-1925,* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s. 1.

[5] Mehmet Hacısalihoğlu, "89 Göçü İle İlgili Tarih Yazımı ve Kamuoyu Algıları", *89 Göçü Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç,* Ed.: Neriman Ersoy-Hacısalihoğlu, Mehmet Hacısalihoğlu, BALKAR ve BALMED, İstanbul, 2012, s. 32.

19. yüzyılda İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Avrupalı büyük devletler sömürge politikalarıyla tüm dünyaya hakim olmaya çalışırken, Osmanlı Devleti ise Avrupalı büyük güçlere karşı farkı kapatılamayacak oranda geride ve çökme tehdidi altındaydı. Osmanlı Devleti'nin zayıflığı, Rus Çarlığı'na karşı yaptığı savaşlarda kendini göstermekteydi. Osmanlı Devleti, Rusya'ya karşı yapılan savaşlar neticesinde ağır yenilgileri ve büyük toprak kayıplarını kabullenmek zorunda kaldı. Diğer taraftan Hıristiyan Balkan halklarının ulusal uyanışları, zayıflayan Osmanlı hâkimiyetine karşı bağımsızlık mücadelelerini beraberinde getirdi.[6] Balkanlar ve Kafkasların çatışma alanına dönmesi ve Türklere karşı yapılan asimilasyon politikaları neticesinde Anadolu, Balkanlar ve Kafkaslardan yoğun bir göç almaya başladı.

Yakın dönem Türk göç tarihinin en mühim noktalarından biri "Doksan üç Muhacereti" dir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde Bulgar ve Rusların izlediği politika neticesinde, işgale maruz kalan Osmanlı topraklarındaki Müslüman halk, göç etmek zorunda kalmıştır. Göç hareketi savaş sonrası da devam etmiştir. Bu göç hareketi Osmanli Devleti'nin sosyo-ekonomik ve nüfus yapısına büyük ölçüde tesir etmiş ve köklü değişikliklere yol açmıştır.[7]

1856-1876 yılları arasında 600.000 ilâ 2.000.000 arasında göçmen Rusya'dan kaçarak, Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır.[8] 1877-1890 yılları arasında da Rumeli'den Anadolu'ya 1.230.000 kişi göç etmiştir.[9] Hem Kırım ve Kafkaslardan hemde Balkanlardan gelen göçmenler, Osmanlı topraklarında çeşitli bölgelerde iskân edilmiştir. Bu iskân edilen yerleşim yerlerinden birisi de Çorum'dur. Çorum şehri, Çerkes muhacirlerinin yoğun olarak yerleştirildiği yerlerden birisidir.[10] Ayrıca Çorum'a Rumeli, Babadağı, Nogay, Dağıstan, Ardahan, Kars, Ardanuç ve Kazan'dan da gelen göçmenler iskân edilmiştir.[11] Bu çalışmada Çorum bölgesine, Balkanlar, Kafkaslar ve Şark vilayetlerinden gelen göçmenler ile gayrimüslim ve aşiretlere yönelik uygulamalar ve devletin

---

[6] Mehmet Hacısalihoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918),* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008, s. 25.

[7] Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. XI.

[8] Saydam, *age.,* s. 90.

[9] İpek, *age.,* s. 41.

[10] Pelin İskender, "Kafkasya Göçmenlerinin Çorum'a İskânı (1865-1895)", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu,* Cilt III, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum, 2008, s. 1564.

[11] Adem Kara, "XIX. Yüzyılda Çorum'da Göçmenlerin Yerleştirilmesi ve Yaşanan Sorunlar", *Turkish Studies,* Cilt 8, Sayı 6, 2013, s. 337.

iskân politikası Çorum İl Özel İdaresi arşiv kayıtları esas alınarak incelenecektir.[12]

Osmanlı Devleti ve özellikle de Türkiye Cumhuriyeti, göçmenlerin en uygun bölgelere iskân edilmelerini ve üretici hale getirilmelerini temel prensip olarak benimsemiştir. Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili Rıza Nur Bey'in de belirttiği gibi göçmenlerin geldikleri yerlerdeki iklim şartları, sanatları, mizaçları ve aile yapıları göz önünde bulundurulmaya çalışılmış ve bu doğrultuda iskân bölgeleri belirlenmiştir.[13] Cumhuriyet döneminde birinci iskân bölgesi olarak belirlenen Çorum şehri[14] 1918-1943 yılları arasında Yunanistan,[15] Bulgaristan,[16] Romanya,[17] Yugoslavya,[18] Selanik,[19] Girit,[20] Kavala,[21] Drama,[22] Lankaza,[23]

---

[12] Çorum İl Özel İdaresinde 1907-1943 yılları arasını kapsayan yaklaşık 32.000 evrak bulunmaktadır. Bu evrakların yanı sıra "tevzi-i arazi defteri" gibi defterlerde mevcuttur. Muhacir, mübadil, gayrimüslim ve aşiretlere dair önemli veriler içeren bu belgeler Osmanlı Türkçesi ve Türkçe olarak ayrı ayrı tasniflenmiştir. Osmanlı Türkçesi olarak tasniflenen evraklar "Sıra Numarası" olarak kaydedilmiş, Türkçe tutulan evraklar ise "Dosya Numarası" olarak kaydedilmiştir.

[13] Nasrullah Uzman, *Türkiye'nin Mülteci ve Muhacir Politikaları (1923-1943),* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2018, s. 264-266.

[14] *age.*, s. 266.

[15] *Mübadeleye tabi muhacirler tarafından ibraz edilmekte olup Yunanistan hükûmeti tarafından ita edilmiş olan drahmi fiyatlarının Türk parasına tahvilini ihtiva eden cetvelin Mecitözü Kaymakamlığına gönderildiği, Çorum İl Özel İdaresi Arşivi* (*ÇİA*), Sıra Numarası (Bundan sonra S.N. olarak gösterilecektir) 97, 1921; *Yunanistan'dan mübadele yoluyla gelen muhacirlere emlak ve emlak-ı gayri menkulenin tahsisi ile bunların vergilendirilmesi, ÇİA,* S.N. 1, 1924; *Yunanistan'dan Çorum'a gelen muhacirinin orada terk ettiği mallarına karşılık olarak kendilerine tahsis edilen emvali gösteren cetvel, ÇİA,* S.N. 169, 1924); *Mübadeleye tabi olarak Yunanistan'a gidecek ve Yunanistan'dan gelecek muhacirine ve bunların emval-i metrukeleri, hane ve arazileri hakkındaki muameleye dair Çorum Valiliğinden Mecitözü Kaymakamlığına telgraflar, ÇİA,* S.N. 84, 1923-1926.

[16] *Bulgaristan'dan Kırklareli'ne oradan da naklen Çorum'a iskân edilen aileler, ÇİA,* Dosya Numarası (Bundan sonra D.N. olarak gösterilecektir) 103, 1937.

[17] *Romanya ve Bulgaristan'dan yurdumuza gelen göçmenlerin kaçar kişi oldukları ve aşılarının yapılıp yapılmadığı hakkında, ÇİA,* D.N. 84, 1936.

[18] *Mecitözü kazasında bulunan Vilâyât-ı Şârkiyye ve Yugoslavya muhacirini ile gayrı mübadil mültecileri mübeyyin cetvel, ÇİA,* S.N. 63, 1927.

[19] *Çorum mebusu İstanbulluzâde Dr. Mustafa Elvan Bey'in zevcesi Ayşe Lütfiye ile kız kardeşi Saliha Hanımlar ile biraderi Şerafettin Bey'in müştereken mutasarrıf oldukları Selanik vilayetinin Kayalar İstasyonu civarındaki Kayalar Çiftliği ile sair mülklerinin satışında yardım talepleri, ÇİA,* S.N. 82, 1924. *Selanik mübadillerinden olup mahalli mürettepleri meçhul bulunan hakkâk Ömer Efendi mahdumları Yakup Hayri, Osman Sait, Mehmet Muzaffer, Hamza Vahit Efendilerin memleketlerindeki tapu senetleri, ÇİA,* D.N. 22, 1931; *Giresun'a mürettep Selanikli Muallim İsmail Hakkı Efendi'nin murisi Osman Efendi ile Rukiye Hanım namlarına mukayyet emvale ait olup mukaddema çıkarılan kayıtlar, ÇİA,* D.N. 24, 1931.

[20] *Girit Kandiye mübadillerinden olup Mustafa Efendioğlu Selimzâde Efendi'ye ait tahkikatın neticesinde böyle bir ismin Çorum'da meskûn olmadığı, ÇİA,* S.N. 44, 1926.

Tuzla,[24] Nevrekop, Razgrat,[25] Şumlu, Vodina,[26] Karacaabad,[27] Siroz ve Dedeağaç gibi Balkan şehirlerinden göç almıştır. Ayrıca Erzurum,[28] Trabzon,[29] Malatya,[30] Yozgat,[31] Bayburt,[32] Iğdır,[33] Artvin,[34] Gümüşhane,[35] Vilâyât-ı Şârkiyye,[36] Şarkışla,[37] Orhangazi,[38] Bafra,[39] Tercan[40] ve Akdağmadeni[41] olmak

---

[21] *Aslen Kavalalı olup Sungurlu'nun Terzili köyünden mübadele suretiyle Mecitözü'nün Tutluk Mahallesi'ne iskân talebinde bulunan Yakupoğlu Haydar Efendi'nin yardım talebi ve hakkındaki tahkikat, ÇİA,* S.N. 9, 1924; *Kavala mübadillerinden Bayramoğlu Aluş'a tahsis edilen emlak ve arazi hakkında nasıl muamele yapılacağı, ÇİA,* S.N. 28, 1927.

[22] *Draman mübadillerinden Osmanoğlu Adem, Mecitözü kazasından firaren Adapazarı'na iskân ettiğinden hakkında tahkikat yapılarak durumun bildirilmesi, ÇİA,* S.N. 115, 1928.

[23] *Lankaza mübadillerinden Seyfullahoğlu Murat Efendi'ye Bursa vilayetince istihkakı için verilen bakıyye-i istihkak mazbatası, ÇİA,* D. N. 21, 1931.

[24] *Tuzladan sevk olma Sungurluya iki nüfus Muhacir hakkında, ÇİA,* D.N. 151, 1937.

[25] *Razgrat göçmenlerinden Osmanoğlu Mehmet ve arkadaşlarının henüz yapılmadığı evleri hakkında, ÇİA,* D.N. 293, 1939.

[26] *Vodina mübadili olup Mecitözü'nde iskân olunan Nüfus Memuru Hüseyin Kazım'ın arazi, dükkân vesayir emvali hakkında, ÇİA,* D.N. 685, 1942.

[27] *Selanik Karacaabad kazası ahalisinden olup mübadil olarak Çorum'a gelip Osmancık kazasının Kargı nahiyesinde orman muhafaza memurluğu yapan Salih Efendi ile kerimesi Bezide Hanım'ın memleketlerinde terk ettikleri mallarına karşılık emval-i metrukeden mal talepleri, ÇİA***,** S.N. 109, 1925.

[28] *Erzurumlu Molla Alioğlu Halil'in Osmancık'ta ikamet ettiği, Ermeni emval-i metrukesinden olan evin Mal Müdürlüğünce müzayede ve füruht cihetine gidilmesinden dolayı mağdur olduğundan bahisle Osmancık Kaymakamlığına müracaatı, ÇİA,* S.N. 104, 1928.

[29] *Trabzon muhacirlerinden Afet'in Mecitözü Kaymakamlığından muavenet talebi, ÇİA,* S.N. 83, 1919.

[30] *Malatya vilayetinden gelen ve hükümleri kesb-i katiyyet edenlerin Çorum vilayeti tevkifhanesinde ikmal-i müddet etmek ve iskân-ı adiyeye tabi tutulmak üzere işlemlerinin yapılması, ÇİA,* S.N. 122, 1927.

[31] *Yozgat'tan Mecitözü kazasına gelen ailelerin Akpınar ve Körücek köylerindeki akrabalarının yanına iskân talepleri*, *ÇİA,* S.N. 5, 1927.

[32] *Bayburt muhacirlerinden Şükrüoğlu Halim, Tercan muhacirlerinden Hasanoğlu Memiş ve Sivas Zara muhacirlerinden Hüseyinoğlu İsmailzâde mahdumu Şükrü hakkında tahkikât varakası, ÇİA,* S.N. 43, 1926.

[33] *Kars vilayetinin Iğdır kazasına mürettep göçmenler Hasanoğlu Bektaş ile Alioğlu Feyzullah'ın serbest iskân hakkındaki muamele ve muhabere dosyası, ÇİA,* D.N. 473, 1940. *Iğdır kaçaklarından göçmen Osmanoğlu Hüseyin'in geri çevrilmesi. Muhtelif mahallerden Çorum'a iskân edilen göçmenlere ait cetvel, ÇİA,* S.N. 3, 1942.

[34] *Artvin mültecilerinden Molla Ömeroğlu Mehmet ve ailesi hangi mahalle ve hangi şöhretle ikamet ettiğine dair tahkikat yazıları, ÇİA,* D.N. 6, 1929.

[35] *55 kişiden ibaret Gümüşhane muhacirlerinin hangi tarihte Çorum'a geldikleri ve durumları hakkında tahkikat yazıları, ÇİA,* D.N. 7, 1929.

[36] *Memleketlerine avdet etmek isteyen 658 nüfustan müteşekkil Vilâyât-ı Şârkiyye mültecilerinin kafile reisi Bayburtlu Haliloğlu Mehmet ve üç kişi tarafından memleketlerine götürülecekleri, her ne sebeple olursa olsun yolda hiç kimseyi bırakmayacaklarına dair taahhütleri alınarak kafileye iki jandarma ve bir aş memuru görevlendirilmesi, ÇİA,* S.N. 141, 1923; *Mecitözü kazasında bulunan Vilâyât-ı Şârkiyye ve Yugoslavya muhacirini ile gayrı mübadil mültecileri mübeyyin cetvel, ÇİA,* S.N. 63, 1927.

üzere Anadolu'nun çeşitli yerlerinden de göçmenlere ev sahipliği yapmıştır. Bu göçlere ek olarak Tunus,[42] Trablusgarp,[43] Ahıska,[44] Musul[45] ile Rusya ve Suriye'den 1923 senesinde gelen 911 erkek ve 840 kadın mülteci[46] ve muhacir nüfus olarak kaydedilerek iaşe ve ibatelerinin karşılandığına dair belgeler de bulunmaktadır.[47]

Bir İskân ve Sürgün Yeri Olarak Çorum

Rus istilasından önce, Kafkasya bölgesindeki halkın çoğunluğunu (Azerbaycan ile Erivan'da) Türkler teşkil ediyordu. Geriye kalan bölgelerde de, Müslüman boyları vardı. Boyların en büyükleri Çerkesler, Abazalar, Çeçen-İnguşlar ve Dağıstanlılardı.[48] Çorum, 1860 yıllarından itibaren Kafkas göçmenler için iskân yerleşimi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Sivas'ta muhacir iskânına yer kalmadığında Çorum'a Çeçen ve Kabartay muhacirlerinin bir kısmı sevk edilmiştir.[49] Yine 1860 yılında Samsun'dan gelen Nogay muhacirleri de

---

[37] *Sivas vilayetinin Şarkışla kazasına mürettep iken iskân yerini terk eden Musaoğlu İsmail, Mehmetoğlu Rıza ve Ahmetoğlu Mustafa'nın hakkında cereyan eden muharebe ve muamelesine ait olup Mustafa'nın serbest iskân hakkındaki müracaat dosyası, ÇİA,* D.N. 472, 1940.

[38] *Orhangazi kazası muhacirlerinden Veliye Hanım bint-i Hacı Murat'ın sevki, ÇİA,* S.N. 144, 1928.

[39] *Seferberlik esnasında Bafra'dan İskilip'e gelerek Zülfüoğlu Mehmet zevcesi yanında ikamet eden mühtedi Sava ve kızı Mari hakkındaki tahkikat ve ihtida edenler hakkında yürütülen muamelat, ÇİA,* S.N. 67, 1925.

[40] *Tercan muhacirlerinden Mevlüdoğlu Derviş'in zevcesi ve kerimesinin durumlarının İskilip Sıhhiye memuru tarafından Çorum Sıhhiye ve Muâvenet-i İçtimâiyye Müdüriyetine bildirildiği, ÇİA,* S.N. 96, 1923; *Tercan muhacirlerinden Mustafa mahdumu Mehmet ve iki kerimesine ihtiyaçlarına binaen yardım yapılmasına dair iaşe tetkik komisyonu kararı, ÇİA,* S.N. 30, 1928.

[41] *Akdağmadeni Mahkemesi Aza Mülazımlığından mütekâid olarak Çorum'da gayrı mübadillere ait bir haneye iskân edilen Mehmet Nuri Efendi'nin Çorum Aza Mülâzımlığına tayin edildiğinden ikamet ettiği evden tahliye edilmemesi talebi, ÇİA,* S.N. 27, 1927.

[42] *Tunuslu Mülteci Hacı Mehmetoğlu Mehmet, ÇİA,* D.N. 367, 1939.

[43] *Trablusgarp muhacirlerinden olup Çorum'a sevk olunan göçmenlere ait yevmiye tevzi bordrosu, ÇİA,* S.N. 56, 1923.

[44] *Çöplü Mahallesi'nde mukim Ahıska muhacirlerinden Şükrü karısı Arslan Kızı Ayşe, ÇİA,* D.N. 51, 1936.

[45] *Aslen Musul muhacirlerinden olan ve Acel-i Sâni Mahallesi'nde sakin bulunan Ali Efendi'nin kendisi hakkında tahkikat ve iskân talebi, ÇİA,* D.N. 54, 1927.

[46] Arşiv belgelerinde "mülteci" şeklinde geçtiği için bu kelime metnin diğer kalanında aynen bu şekilde kullanılmaya devam edilecektir.

[47] *ÇİA,* S.N. 168, 1928.

[48] Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922),* Çev. Fatma Sarıkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 35.

[49] *T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.), Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayet Evrakı, BOA. A. MKT.UM.* 444/80, H. 12.06.1277 (M. 30.12.1860).

Çorum'da iskân edilmiştir.[50] Aralarında sorun olan Çerkeslerin de Çorum'da uygun bir hanede iskân edilmelerini içeren tahrirat ile asayiş olaylarını içeren yazışmalar da mevcuttur.[51]

Çorum'a başta Kafkaslar olmak üzere sevk olunan muhacirlerin gerek sevkiyat sırasında gerekse de yerleştirildikten sonra muhacir komisyonu[52] ve yerel yöneticiler azami ihtimam göstermiştir.[53] İskân sorununu çeşitli yönleriyle ele alan bu komisyonlar vergi ve askerlik konuları üzerinde durmuş, ziraata elverişli boş arazilerin yüz ölçümünü saptamış ve arazinin verimine göre aile başına verilecek dönüm miktarlarını belirlemişlerdir.[54] Ancak yerel halktan bazı kişiler, muhacirlerin arazilerine yerleştirilmesinden rahatsız olmuş, hatta evlerini dahi terk etmişlerdir.[55] Ayrıca Çorum ve havalisine yerleştirilen Çerkes ve Ahıska[56] muhacirlerin izinsiz olarak, tapulu arazilere yerleştiği ve asayişsizliğe sebep oldukları da bilinmektedir.[57] Çerkes muhacirler, Çorum'a bağlı Karapınar Mahallesi[58] ile Çerkesleri yerleştirmek için kurulan Ertuğrul, Mecidiye ve Osmaniye köylerine yerleştirilmişlerdir.[59]

Çorum, Osmanlı döneminde Kafkasların yanı sıra Batum,[60] Trabzon[61] ve Of[62] gibi Karadeniz kıyı sahillerinden ve Erzurum[63] (Oltu,[64] Pasinler,[65]

---

[50] *BOA. A.MKT.UM.* 447/68, H. 27.06.1277 (M. 10.01.1861).

[51] *BOA. A.MKT.UM.* 558/76, H. 27.10.1278 (M. 27.04.1862); *BOA. A.MKT.UM.* 797/66, H. 17.03.1281 (M. 20.08.1864).

[52] Muhacir komisyonları için bk. Ufuk Erdem, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Muhacir Komisyonları ve Faaliyetleri (1860-1923),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2018.

[53] *BOA. Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi, DH.MKT.* 1570/41, H. 28-03-1306 (M. 02.12.1888); *BOA. DH.MKT.* 1578/25, H. 21.04.1326 (M. 23.05.1908); *BOA. DH.MKT.* 1573/47, H. 07.04.1326 (M. 09.05.1908); *BOA. DH.MKT.* 1579/40, H. 23.04.1326 (M. 25.05.1908).

[54] Kemal Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler,* Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 110.

[55] *BOA. DH.MKT.* 1690/80, H. 26.05.1307 (M. 18.01.1890); *BOA. DH.MKT.* 1720/102, H. 05.09.1307 (M. 25.04.1890); *BOA. DH.MKT.* 1875/101, H. 04.03.1309 (M. 08.10.1891).

[56] *BOA. DH.MKT.* 247/47, 07.12.1311 (M. 11.06.1894).

[57] *BOA. DH.MKT.* 1785/24, H. 13.04.1308 (M. 26.11.1890); *BOA. DH.MKT.* 1799/33, H. 01.05.1308 (M. 13.12.1890).

[58] *BOA. DH.MKT.* 1961/12, H. 18.11.1309 (M. 14.06.1892).

[59] *BOA. DH.MKT.* 1911/55, H. 13.06.1309 (M. 14.01.1892).

[60] *BOA. Hariciye Nezareti İdare, HR. İD.* 9/59, M. 27.10.1903; *BOA. Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı, DH. ŞFR.* 472/51, R. 11.03.1331 (M. 24.05.1915).

[61] *T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi (BCA),* Fon No: 272-0-0-12/ Kutu No:36, Gömlek No:14, Sıra No:18, M. 08. 02. 1916 (Bundan sonra sadece sayılar verilecektir).

[62] *BOA. DH.ŞFR.* 86/254, H. 14.07.1336 (M. 25.04.1918).

Tortum[66]) ile Kars[67] gibi Doğu illerinden de göç almıştır. Çorum kenti, Kafkasya ve Doğu illerine ek olarak Balkanlardan da göç almıştır. Vidin'den gelen muhacirler, Arapdede civarına yerleştirilmişlerdir.[68] Çorum'a gelen muhacirler başta İcadiye, Hamidiye, Selimiye ve Mahmudiye mahallelerinde iskân edilmiştir.[69]

Bu dönemlerde Çorum'da muhacir komisyonu bulunmaktadır. Çorum'da diğer birçok Osmanlı livasında bulunmayan bu komisyonun bulunması, şehrin Osmanlı döneminde bir muhacir beldesi olmasıyla açıklanabilir. Arşiv belgelerine göre Çorum, Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde Balkanlar, Kafkaslar, Kuzey Afrika ve Doğu'dan ciddi göç almıştır.[70]

Çorum, Osmanlı döneminde bir muhacir beldesi olmasının yanısıra, ayrıca bir sürgün şehridir. Hicri 1336/1917 tarihli bir arşiv belgesine göre, Çorum'da sürgün bulunan Fransız vatandaşı Jak Ditoris?'in, Çorum'un ikliminden muzdarip olarak zatüre geçirmesinden dolayı başka yere naklini isteyen bir maruzat kaleme almıştır.[71] Yine Çorum'da sürgün bulunan Fransız vatandaşı, Antuan Teriko kuduz-u kelb (kuduz köpek) tarafından ısırılınca tedavi için İstanbul'a gönderilmiştir.[72] Galata'da Koçeoğlu Hanı'nda 14 numarada komisyonculuk yapan İngiliz vatandaşı MacGall'in Çorum'a sürgün edilmesi kararlaştırılmıştır.[73]

İngiliz ve Fransız vatandaşlarının yanı sıra, Singer Kumpanyası'nda çalışırken işine son verilen Kostantin veled-i Aberdi gibi İtalyan vatandaşları da Çorum'a sürgün edilmiştir.[74] Ayrıca Harbiye Nezareti'nin gördüğü lüzum üzerine, Çorum'da sürgün bulunan Rus vatandaşı Dağıstanlı Mehmed Kamil'in

---

[63] *BOA. Dahiliye Emniyet-i Umumiye Asayiş Kalemi Evrakı, DH.EUM.AYŞ,* 8/97, H. 18.08.1317(M. 22.12.1899).

[64] *BOA. DH.MKT.* 144/34, H. 22.03.1311 (M. 23.09.1893).

[65] *BOA. Dahiliye Nezareti Dahiliye Kalem-i Mahsus Evrakı, DH.KMS.* 43/62, H. 27.11.1335 (M. 14.09.1917).

[66] *BOA. Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı, DH.İ.UM.* 21/46, H. 06.07.1336 (M. 17.04.1918).

[67] *BOA. DH.MKT.* 1003/9, H. 02.07.1323 (M. 02.09.1905).

[68] *BOA. İrade Dahiliye, İ.DH.* 932/73878, H. 17.01.1302 (M. 16.04.1885).

[69] Neşet Köseoğlu, "Çorumun 350 Yıl Evvelki ile Bugünki Mahalle Adları Hakkında Bir Araştırma", *Çorumlu Dergisi,* Sayı 9/10, 1938, s. 16.

[70] Mahfuz Söylemez, "Ankara Vilayet Salnâmelerine Göre Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Çorum", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt 6, Sayı 12, 2007, s. 17.

[71] *BOA. Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Beşinci Şube, DH.EUM. 5. Şb.* 53/8, H. 02.04.1336 (M. 15.01.1918).

[72] *BOA. DH.EUM. 5. Şb.* 28/18, H. 12.11.1334 (M. 10.09.1916).

[73] *BOA. DH.EUM. 5. Şb.* 14/28, H. 12.08.1333 (M. 17.10.1915).

[74] *BOA. DH.EUM. 5. Şb. 28/9,* H. 06.11.1334 (M. 04.09.1916).

İstanbul'a sevk edildiği yazılmıştır.[75] Bununla beraber Çorum'a sürgün edilmek üzere olan, Rusya konsolosu Covvih telgrafında, rahatsızlığı ve yaşlılığından dolayı sürgün edilmesinin ertelenmesini talep etmektedir.[76] Bunlara ek olarak Karadağlı Corci Coraniç'te Çorum'a sürgüne gönderilmiştir.[77]

Çorum şehrine sürgün veya zorunlu göç politikası, Birinci Dünya Savaşı yıllarında muhasım devlet vatandaşlarına uygulanmıştır. İtilaf Devletlerin tebaası olan İngiliz, Fransız ve Rus sivil vatandaşlar ile asayişsizliğe sebep olan veya Osmanlı Devleti aleyhine çalışan "muhasım devletler tebaası" Çorum'a sürgün olarak gönderilmiştir. Çorum'da sürgün bulunan yabancılar sağlık sorunları, eşini görme isteği, Çorum'un ikliminin iyi gelmediği gibi çeşitli sebeplerle İstanbul başta olmak üzere, diğer yerlere sevk isteği arşiv kayıtlarına yansımıştır.

Osmanlı Dönemi'nde muhacir iskânının etkin bir şekilde uygulandığı bir şehir olan Çorum, Cumhuriyet döneminde de bu vasfını devam ettirmiştir. Artık muhacirler ile birlikte mübadiller de şehirde iskân edilmeye başlanmıştır. Nitekim Çorum, Selanik eyaletine bağlı Vodina[78] kazasının Sepiska köyü,[79] Yenice-i Vardar,[80] İskart köyü,[81] Nevrekop,[82] Ustrumca[83] ve Konarlı köyünden[84] göç almıştır. Çorum şehrine Balkanlardan Selanik'in yanı sıra Drama[85] ile Manastır'a bağlı Kayalar kazasından[86] gelen göçmenlere de ev sahipliği yapmıştır. Bu göçmenler başta Çorum (Çorum merkez kazasına bağlı Mahmudiye kazası, Şeyhler Mahallesi, Hacıgevan Mahallesi), Kargı, Sungurlu ve Mecitözü'ne yerleştirilmişlerdir.

1 Mayıs 1921 yılında yayın hayatına başlayan Çorum Gazetesi, genelde ülke özeldeyse kente gelen göçmenlerle de yakinen ilgilenmiştir. Özellikle Lozan Antlaşması sonrası Yunanistan ile yapılan nüfus mübadelesi sonucunda kente ve ülkeye gelen mübadiller hakkında haberleri sürmanşetlerden duyurmuşlardır. Gazetenin 31 Ekim 1923 tarihli nüshasında, Balkanlardan gelen göçmenleri *Dindaşlarımız Geliyor* başlığıyla duyurmuştur. Devamında ise; "*İstanbul 29*

[75] *BOA. DH.EUM. 5. Şb.* 71/22, H. 06.01.1337 (M. 12.10.1918).

[76] *BOA. DH.EUM. 5. Şb.* 4/44, H. 09.01.1333 (M. 27.11.1914).

[77] *BOA. DH.EUM. 5. Şb.* 6/9, H. 25.01.1333 (M. 13.12.1914).

[78] *BCA. 130-16-13-2/* 634-1842-2, M. 24.04.1926.

[79] *BCA. 130-16-13-2/* 512-1067-22, M. 09.06. 1924.

[80] *BCA. 130-16-13-2/* 649-1925-6, M. 11.10.1924.

[81] *BCA. 130-16-13-2/* 743-2425-15, M. 28.06.1926.

[82] *BCA, 130-16-13-2/* 1037-4162-2, M. 14.08.1926.

[83] *BCA, 130-16-13-2/* 1019-4065-31, M. 23.08.1927.

[84] *BCA, 130-16-13-2/* 743-2426-26, M. 03.05.1927.

[85] *BCA, 4272-0-0-12/* 3-59-18, M. 22.12.1924.

[86] *BCA, 130-16-13-2/* 326-1128-9, M. 27.07.1926.

Teşrinievvel 1339. Bugün Selanik'ten limanımıza bin muhacir gelecektir. Samsun'dan şehrimize gelen Rum muhacirleri kâmilen sevk edileceği" yazmaktadır.[87] Ayrıca gazetenin diğer nüshalarında *Emval Kanununun Sureti,*[88] *Mübadele İmar ve İskân Kanunu,*[89] *Mübadele Cemiyeti'nin İçtimaı, Mübadele Komisyonunun Kararı,*[90] *Mübadeleye Tabii Olanların Emvali,*[91] *İmar ve İskân Müdüriyetinden,*[92] *Gelen Muhacirler, Mübadeleye Gayri Tabi Türklerin Emvali, Gasp Olunan Türk Emvalinin İadesi*[93] gibi başlıklarda haberler çıkarak, Türk-Yunan nüfus mübadelesi, emval-i metruke, mübadelede yaşanan sorunlar, Türk mallarının Yunanlılar tarafından gasp edilmesi, mübadeleye tabi olanların mallarının nasıl tasarruf edileceği gibi haberler gazetede sıkça yer almıştır.

Çorum Gazetesinin 20 Şubat 1924 tarihli nüshasında "*Gelen Kardeşlerimiz"* başlığı altında duyurduğu haberde;

> "İki gün evvel şehrimize bir miktar muhacir geldi. Bu gelen zavallılar, düşman yumruğunun, düşman fecaat ve şenaatinin birer kurbanı olarak geliyorlar. Aramıza karışan bu zavallı ve bedbaht insanlar bizim din, kan ve dil kardeşlerimizdir. Onların harp olmuş gönüllerini tamir, gözyaşlarını durdurmak bize mürettep bir hak ve vazifedir. Dünyada en feci felaket muhacerettir. İşte bu zavallı kardeşler bu felakete maruz kalmışlardır...

ifadeleriyle Çorum'a ilk kafile mübadilin geldiğini bildiriliyordu. [94] Gazete ikinci kafilenin şehre gelişini ise 19 Mart 1924 tarihinde *İkinci Kafile Muhacirlerimiz* adlı haberiyle duyuruyordu. Haberde, "*Vilayetimize mürettep muhacirinden 105 kişilik bir kafile bu akşam şehrimize vurud edeceklerdir. Aziz misafirlerimizin iaşe ve ianeleri için icap*

---

87 Aynı sayıda yer alan *Mübadele Edileceklerin Adedi* başlıklı haberde: "*Lozan Muahedesi mucibince İstanbul'da bulunan Rumlardan mübadeleye tabi olanların adedi 15 bin olarak tespit edildiğini içeren haber de mevcuttur."* "Dindaşlarımız Geliyor", *Çorum,* Sayı 131, 31 Ekim 1923).

88 "Emval Kanununun Sureti" *Çorum,* Sayı 53, 1 Mayıs 1922.

89 "Mübadele İmar ve İskân Kanunu", *Çorum,* Sayı 133, 14 Kasım 1922.

90 "Mübadele Cemiyeti'nin İçtimaı, Mübadele Komisyonunun Kararı", *Çorum,* Sayı 127, 3 Ekim 1923.

91 *"Mübadeleye tabii muhacirinin, terk ettikleri emvali hakkında tasrifiyesi olmayanlara kati tasfiyeye kadar icar mukabilinde emval itası ve bedel-i icarın tecili heyet-i vekiliyece kabul edilmiştir."* "Mübadeleye Tabii Olanların Emvali", *Çorum,* Sayı 180, 15 Ekim 1924.

92 "*Mübadeleye tabi, 8 Nisan 1328 tarihinden sonra hicret edip Yunanistan'da emlak terk edenlere 16 Nisan 1340 tarihli kanun mucibince yüzde yirmi nispetinde emlak tefviz edileceğinden bu gibilerin yedlerinde mevcut vesaikle vilayet imar ve iskân müdüriyetine müracaat etmeleri ilan olunur."* "İmar ve İskân Müdüriyetinden", *Çorum,* Sayı 53, 01 Mayıs 1922.

93 "*Gasp olunan Türk emvalinin iadesi için Tevfik Rüştü Bey'e talimat verildi. Ankara Sıhhiye-, Mübadele-i Maliye Vekilleri, Hariciye Müsteşarı'ndan mürekkep komisyon-u mahsusunda Tevfik Rüştü Bey'e talimat verilmiştir. Yunanlılar muhacir iskânı suretiyle gasp olunan Türk tebaasına ait emlakı tahliye ve ashaba iade etmezse mukabele-i bi-misli olarak Türkiye'deki Yunan tebaası emlakına vaz'ı yed olunacaktır."*

94 "Gelen Kardeşlerimiz", *Çorum,* Sayı 147, 20 Şubat 1924.

*eden tertibat alınmıştır. İkinci kafilenin iaşesi, Belediye Reisi Nuri Efendi tarafından deruhte edileceğinin haber alındığı"*nı manşetlerine taşımıştı.[95]

Çorum Gazetesinde, gelen mübadillerin çok iyi karşılandığı, herkesin ekmeğini paylaştığını anlatan haberler de mevcuttu. Bunlardan birisi de *Mecitözü Halkının Kadirşinaslığı* adlı haberdi. Bu haberin içeriğinde ise yapılan yardımlar şöyle aktarılmaktaydı: [96]

> "Şu günlerde evini malını hain düşman elinde bırakan anavatanına can atan muhacir kardeşlerimize, Hilal-i Ahmer müessese-i hayriyesinin etmekte olduğu muaveneti insaniyetkarinin bir numunesini de kazamız Hilal-i Ahmer şubesi teşkil etmektedir. Merkez vilayetten bir kafilede 99 ve ahiren daha yedi nüfus muhacir iğzam kılınmıştır. Yapılan teşvik üzerine kazamız muhterem halkının ve memurinin kalbi olan muavenet ve şefkat hisleri feveran ederek her fert müsabaka edercesine iktidarı derecesinde "bulgur, dakik, yağ, yarma" gibi eşya-yı ayniyeyi Hilal-i Ahmer şubesine Kemal-i huvahişle vererek, muhacir kardeşlerimizin iptidai ihtiyaçlarını def ve temin etmektedir."

Çorum Gazetesinde muhacirlere yapılan iaşe yardımları, dayanışma, muhacirlerin ihtiyaçlarının giderilmesi için devlet ve halkın seferber olmasını içeren haberler yoğunluktadır. Şehir, özellikle Lozan Antlaşması'ndan sonra Balkanlardan gelen göçmenleri *din kardeşlerimiz* olarak adlandırarak, ekmeğini paylaşmış, evinin yapımında çalışmış ve bu durumdan en az etkilenmesi için var kuvvetiyle çalışmıştır. Tüm bunların yanı sıra muhacir ve yerel halk arasında yaşanan asayişsizlik olayları da şehrin kamuoyuna yansımıştır. Gazetenin 12 Kasım 1924 tarihli nüshasında bir muhacirin öldürülmesini şöyle aktarmaktadır:

> "Sungurlu'nun Çarşıdere karyesinin yeniden inşası için mezkur karyede çalışan, Rumeli muhacirlerinden Haliloğlu Hasan, kasabadan mezkur karyeye sevk edilen ailelerden bazılarının arabacılar tarafından indirilmesinden muğber olarak arabacılarla yaptığı münazaada, muhacir Hasan arabacılar tarafından cerh ve katledilmiştir" şeklindedir.[97]

Göçmenlerin Çorum'a İskânı ve Kendilerine Yapılan Yardımlar[98]

[95] "İkinci Kafile Muhacirlerimiz", *Çorum,* Sayı 151, 19 Mart 1924.

[96] "Mecitözü Halkının Kadirşinaslığı", *Çorum,* Sayı 151, 19 Mart 1924.

[97] "Vukuât-ı Zabıta", *Çorum,* Sayı 184, 12 Kasım 1924.

[98] Çorum İl Özel İdaresi'nde, göçmenlerle ilgili 1907-1943 yılları arasında toplam 32.000 evrak kayıt altına alınmıştır. Çorum İl Özel İdaresi'nde bulunan 32.000 evrak içerisinde; mübadil (Yunanistan'dan göç edenler) ve muhacirlerin (Vilayet-i Şarkiye'den Çorum'a gönderilen ve sürgün edilen aile, aşiret ve mahkûmların yanı sıra Kafkasya göçmenleri kastedilmektedir) nerelerden geldiği ve sayılarının kaç olduğu, göçmenlerin hangi bölgelere ne surette iskân edileceği gibi kayıtlar tutulmuştur. Ayrıca göçlerin sağlıklı yürütülebilmesi için merkezin ve yerel idarecilerin aldıkları tedbirler, göçmenlerin bir an önce üretici durumuna geçmeleri için (yiyecek ve kalacak

Lozan'da yapılan Mübadele Antlaşması'nın ardından Çorum'a gelen göçmenlerin, kaza ve köylere serpiştirme suretiyle barındırılmaları sağlanmıştır.[99] Çorum'un çeşitli yerlerine yerleştirilen göçmenler mürettep ve serbest olarak kaydedilmiştir.[100] Serbest olarak kaydedilenler istedikleri zaman istedikleri yere gidebilirken, Habiboğlu İbrahim, Akdağ Madeni mürettebatından olduğu ve Mecitözü'nün Körücek köyünde bulunduğu için hakkında işlem yapılmıştır.[101] Gelen göçmenlerin serbest ve mürettep olarak neden kaydedildikleri ve bu ayrımın hangi şartlara göre belirlendiği ise Çorum İl Özel İdaresi Arşivi'nde kayıt altına alınmamıştır.[102] Çorum'a gelen göçmenlerin, hangi idari birimlere ve köylere iskân edildiklerine dair bilgilerse aşağıdaki tablodan incelenebilmektedir:

Sungurlu	**İskilip**	**Diğer**
İnegazili, Bağdatlı, Araf, Akça, Didiri,Kiramık, Yekbas, Terzili köyleri	Alagöz nahiyesine bağlı Karadibek ve Kırkharman köyleri (RomanyaGöçmeni)	Osmancık, Bayat (Romanya Çingeneleri), Merzifon'un yanı sıra (7 Mübadil Aile), Alembey, Zennun, Çarşıcuma köyleri

Tablo 1- Çorum, Alaca ve Mecitözü'nde İskân Edilen Göçmenler

yerlerin karşılanması) hane, tohum, buğday, büyükbaş hayvan, ziraat araç ve gereçleri gibi malzemelerin verilmesini içeren yazışmalar mevcuttur.

Tüm bunlara ek olarak, mübadil ailelerin ve iskân edilen aşiretlerin vergilendirilmesi, asayiş ve emniyete havi tedbirler, Rum ve Ermeni ailelerin muhacereti ve burada kalanların iskânı, emval-i metruke ile ilgili tasarruflar, emval-i metrukenin mübadil olan ailelere dağıtılması, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin yardımları ve göçmenlere yapılacak evlerin krokileri gibi çok ayrıntılı kayıtlar da barındırmaktadır.

[99] *ÇİA,* D.N. 50, 1936.

[100] bk. Dipnot: 102.

[101] *ÇİA,* D.N. 5, 1929.

[102] Çorum İl Özel İdaresi Arşivi'nde geçen göçmenler arasındaki *serbest* ve *mürettep* ayrımı, Muhacir Esas Kayıt Defterlerinde ise *serbest* ve *iskân* şeklinde geçmektedir. Muhacir Esas Kayıt Defterlerinde gelen göçmenlerin ne surette iskâna tabi tutulduklarına dair 'iskân şekli' başlığı altında bir sütun bulunmaktadır. Bu sütunda göçmen, devlet tarafından gösterilen yere yerleşmiş ise *iskân,* devletin gösterdiği yerde iskânı kabul etmeyip başka bir yerleşim birimine kendi isteğiyle gittiyse *serbest* şeklinde kayıt altına alınmıştır. Defterde yer alan bilgilerden göçmenlerin devlet tarafından iskânlı bir şekilde bölgeye yerleştirildikleri bilgisi yer almaktadır. Ancak defterde açıklama kısmında iskân yerini terk eden göçmenlerle ilgili bilgilerde bulunmaktadır. İskilip ilçesine iskân edilen göçmenlerin önemli bir kısmında açıklama sütununda *iskân yerini terk* veya *serbest iskân* şeklinde notlar düşüldüğü görülmektedir. Bunun için bk. Hatice Yıldırım, "Bulgaristan Göçmenlerinin Çorum'da İskânı (1938)", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi,* Cilt 9, Sayı 1, 2020, s. 206.

Çorum'a gelen muhacir ve mültecilerin kayıt ve tahkikatları yapılarak iskân mahallerine sevklerini öngören komisyon raporları ve ikametgâh tezkereleri ilk andan itibaren düzenlenmeye başlanmıştır.[103] Ayrıca vilayet ve mülhakatında iskân edilen muhacirinin ne kadar hanede ne kadar nüfus olduklarına ait cetveller, mekân değiştiren muhacirinin haklarındaki iâde işlemleri, muhacirine ait hanelerin tamir ve eksiklerinin giderilmesi[104] ve muhacirlere verilen ayni ve nakdi yardımlar da kayıt altına alınmıştır.[105]

Çorum İl Özel İdaresi Arşivi'nde bulunan kayıtlarda Çorum'a gelen göçmenlerin barınması için hane ve arazi yardımının ilk sıralarda yer aldığını belirtmek gerekir. Alaca'daki göçmenlere verilecek 13,200 dönümlük arazi hakkında,[106] vilayet dâhilinde muhacirine tahsis edilen evlerin keşfi, inşası ve tamire muhtaç olanların ikmali ile buna dair masrafların hepsi kayıt altına alınmıştır.[107] Ayrıca muhacirinin sevk ve iaşeleriyle hanelerinin tamir ve inşası, genel işlerin ifasında takip edilecek usul ve talimatlar.[108] Muhacirin için inşa edilecek hanelere ait tafsilat ve bu haneleri inşa edeceklerin yükümlülükleri de belirtilmiştir.[109] Bununla birlikte, vilayetlerce yaptırılmakta olan göçmen evlerinden gerek anahtar teslimi suretiyle gerekse de bir kısım malzemesi vekalet tarafından temin edilerek mütebaki malzeme ve işçiliği müteahhite ait olmak üzere ihale olunan inşaatlar[110] da kaydedilmiştir. Bunun yanısıra Kavala mübadillerinden Bayramoğlu Aluş'a tahsis edilen emlak ve arazi hakkında nasıl muamele yapılacağına dair[111] yazışmada olduğu gibi iskânda kişisel tasarruflar da arşiv yazışmalarına yansımıştır.

---

[103] *ÇİA,* S.N. 98, 1923.

[104] *ÇİA,* S.N. 159, 1928.

[105] *Çorum'a gelen bilcümle muhacirin ve mültecilere adiyen ve tefvizen verilmek suretiyle yapılan muavenet cetveli, ÇİA,* S.N. 65, 1928.

[106] *ÇİA,* D.N. 71, 1936.

[107] *ÇİA,* S.N. 148, 1928; *İskân Komisyonu'nun 13 Kânûn-ı Evvel 1340 (1924) tarihli ve 300 numaralı kararı ile muhacirine verilen haneler, ÇİA,* S.N. 13, 1924; *Çorum merkeze bağlı Eskiekin karyesinde muhacirine tevzi edilen arazi defteri (3 sayfası boş),* ÇİA, S.N. 10, 1927; *Mecitözü, Yedigöz köyü başta olmak üzere diğer bazı köylerde muhacirine ait evlerin, müteahhit Pirzade Halil Bey tarafından inşaatı ve tamiratı ihalesi, ÇİA,* S.N. 39, 1927; *Mecitözü kazası merkez mahallelerinden Tutluk ve Hıdırköy, Akpınar, Körücek, Karacaviran, Yedigöz köylerindeki muhacirine tahsis edilen evlerin keşif, tamir ve tadilatlarına dair raporlar, ÇİA,* S.N. 90, 1927; *Çorum ve ilçeleri Göçmen evleri ve yardımları hakkında yazışmalar, ÇİA,* D.N. 266, 1938-1939.

[108] *ÇİA,* S.N. 31, 1926.

[109] *ÇİA,* S.N. 14, 1927.

[110] *ÇİA,* D.N. 111, 1937.

[111] *ÇİA,* S.N. 28, 1927.

Çorum	Alaca	Mecitözü
Çorum merkez kazasının Sofular, Çakır, Şeyheyüb, Pazar, Acel-i Ûlâ, Mahmudiye[112], Çöplü Mahallesi (Ahıska Muhaciri) ile Eskiekin köyü	Çöplü (Romanya Göçmeni), Sar, Kalecikkaya, Çatak, İsahacı, İsmaili (Romanya Göçmeni), Kızıllı, Suludure ve Fakılar	Mecitözü Kazası (Bulgaristan ve Nevrekop göçmeni), Mecitözü kazası merkez mahallelerinden Tutluk ve Hıdırköy, Akpınar, Körücek, Karacaviran, Yedigöz ile Boğacık (Bulgaristan göçmeni), Fakı Ahmet ve Düvenci

Tablo 2- Sungurlu, İskilip ve Diğer Yerlere İskân Edilen Göçmenler

Çorum kentine göçmenler yerleştirilirken şehirde yapılan araştırmaları ve 1937 tarihli raporu da burada zikretmek gerekmektedir. Buna göre Sıhhat ve İçtimaî Muâvenet Vekâleti Mart 1937'de Romanya ve Bulgaristan'dan her yıl gelen muhacirlerin arttığını göz önünde tutarak, bunların daha iyi bir surette iskân edilerek iyi birer üretici haline getirebilmek için geniş incelemeler yapmaya başladı. Bunun ardından Dâhiliye Vekâleti bir çalışma yaparak rapor hazırladı. Bu rapora göre Çorum, artık muhacir kabul edecek durumda değildi. Buraları bozkır, toprağı fakir kendi halkını bile doyuramayacak durumda olduğu ifade ediliyordu.[113]

Çorum İl Özel İdaresi'nde de göçmenlerin, zahire, hayvan, edevat ve zirai destek sağlanması hakkında kayıtlar oldukça fazladır. Muhacirine tevzi edilen tohumluk buğday ve arpa miktarını havi defter (9 sayfası boş),[114] Çorum'un köylerine iskân edilen muhacirine tohumluk buğday ve zirai destek sağlanması hakkındaki yazışmalar,[115] bankaların göçmenlere verdiği buğday dosyası,[116] Alaca kazasındaki göçmenlerin tohumluk ihtiyaçları,[117] Mecitözü kazasına bağlı Karacaviran, Körücek, Akpınar karyesine iskân olunan muhacirlere ekilmek üzere arpa verilmesi,[118] Mecitözü kazasına bağlı Ağcakoyun, Karacaviran,

[112] *Çorum merkez kazasının Sofular, Çakır, Şeyheyüb, Pazar, Acel-i Ûlâ ve Mahmudiye Mahallelerinde meskûn muhacirine ait tevzi-i arazi defteri (18 sayfa yazısız), ÇİA,* D.N. 86, 1924-1932.

[113] Muhammed Sarı, *Atatürk Dönemi İç Anadolu Bölgesi'nde İmar İskân Faaliyetleri (1923-1938),* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2011, s. 224.

[114] *ÇİA,* S.N. 16, 1926.

[115] ÇİA, S.N. 21, 1926.

[116] *ÇİA,* D.N. 202, 1938.

[117] *ÇİA,* D.N. 347, 1939.

[118] *ÇİA,* S.N. 188, 1924.

Körücek, Hıdırlık ve Yedigöz köylerine iskân olunan muhacirine birer şinik mısır verilmesi[119] gibi kayıtlar, vilayetin bir an önce, muhacirin ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra muhacirleri üretici durumuna geçirmek için yaptığı adımların atıldığını gösteren yazışmalardır.

Vilayet, göçmenlerin ekeceği tohum ve zahiresini verdikten sonra, zirai alet ile hayvanat ihtiyacını da karşılamıştır: Muhacirin ve mültecilerden vilayet dâhilinde ve kazalarında iskân edilenlerin istatistiki bilgileri ve bunlara dağıtılan çift hayvanı, tohumluk, zirai aletler ve emval-i gayr-ı menkulenin bildirilmesi,[120] Çorum merkez ve köylerinde tahkikat-ı mahalliye ve meclis-i idare kararına müsteniden muhacirinden muhtaç olanlara tohum, hayvanat ve zirai alet temini ile bedellerinin tesviyesi,[121] Mülgâ İmâr ve İskân ve Mübadele Vekâleti'nin teşkiline kadar muhtelif adlarla muhacirine yapılan zirai havalenameler, mübayaa cetvetleri ve pulluk tevzine dair çizelgeler,[122] muhacirine tevzi edilmiş tohumluk, çift hayvanatıyla, pulluklarını düşük fiyat ile elden çıkaranların tahkikiyle haklarında zapt varakası tanzimi,[123] Mecitözü kazasında muhacirine verilen değirmen hakkındaki malumatı havi evrak,[124] Mecitözü kazasındaki muhacirine tevzi olunan zirai hububat, hayvanat, alet ve edevatı gösteren çizelgeler,[125] İskilip kazasındaki göçmenlerin koşum takımı ihtiyaçları hakkında[126] ki yazışmalardan sonra, ihtiyaç duyulan pullukların muhacirinden ziraat işlerine vakıf bulunan Şuayipoğlu Rıfat vasıtasıyla gönderildiğine[127] dair kişisel kayıtlar da mevcuttur.

Rumlar, Ermeniler, Emval-i Metruke ve Aşiretler

Çorum İl Özel İdaresi Arşivi'nde Rum ve Ermenilerden[128] kalan malların (emval-i metruke)[129], nasıl tasarruf edileceği ve haklarında yapılan muamelelerle

---

[119] *ÇİA,* S.N. 181, 1924.

[120] *ÇİA,* S.N. 157, 1928.

[121] *ÇİA,* S.N. 91, 1927.

[122] *ÇİA,* S.N. 204, 1924-1926.

[123] *ÇİA,* S.N. 101, 1926.

[124] *ÇİA,* S.N. 195, 1928.

[125] *ÇİA,* S.N. 206, 1925.

[126] *ÇİA*, D.N. 228, 1938.

[127] *ÇİA,* S.N. 107, 1925.

[128] 1893 yılına ait Ankara Salnamesindeki Çorum'un nüfusu 16.929'dur. Bu nüfusun 15.750'si Müslüman, 146'sı Rum ve 513'ü Ermeni'dir. Çorum'un 1902 yılındaki toplam nüfusunun ise 17.922 olduğu görülmektedir. Bu nüfusun 17.080'i Müslüman, 149'u Rum ve 657'si Ermeni'dir. bk. Tahir Kodal, "Cumhuriyetin İlk Genel Nüfus Sayımına Göre Çorum'un Nüfus Yapısı", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu,* C. III, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum, 2008, s. 1453; Çorum'da Ermeni nüfusu ise 1874'te 60, 1881'de 80, 1893'te 513, 1900'de 608, 1902'de 657 ve 1915'te 750 kişidir. bk. Ömer Turan, "Çorum'da Ermeniler ve Ermeni

ilgili yazışmaları da içermektedir: Yunanistan'dan mübadele yoluyla gelen muhacirlere emlak ve emlak-ı gayr-i menkulenin tahsisi ile bunların vergilendirilmesi,[130] Çorum vilayeti dâhilinde iskân edilmiş olan mübadil miktarıyla bunlara tahsis olunan emval-i gayr-ı menkulenin[131] cins, nev'i ve miktarını havi cetveller,[132] vilayet merkezinde iskân edilen mübadil muhacirlerin ikamet ettikleri Çakır ve Şeyheyüp Mahallelerindeki Rumlardan metruk hanelerin tamir, tadilat ve vilayet makamının bununla ilgili ilanı,[133] I. Dünya Savaşı'nda Vilâyât-ı Şârkiyye'den hicret ederek Çorum'a iskân edilen ve muavenet görmeyen muhacirinin isim listesi ve bunlara emval-i metrukeden tahsisat yapılması[134] gibi yazışmaların kayıtları mevcuttur.

Bunların yanı sıra, Çorum ve Mecitözü kazasında ahali tarafından zira' edilmiş olan arazi-i metruke hakkında yapılacak muamele, mübadil muhacirinin ilgili ülkeler arasındaki hukuki muameleleri, ihtiyaç sahiplerine arazi, hayvanat, tohum ve zirai alet tevzi, arazi-i metruke kayıtlarının yapılması vb. konuların Mecitözü Kaymakamlığına bildirildiği;[135] Sungurlu kazasında iskân olunan muhacirin ve mültecilere mahsus emlak ile Rum ve Ermenilerden metruk emval-i menkulenin[136] cetveli,[137] mübadeleye tabi tutulan Rumlardan Stavro Moranoğlu İstanbul'a yerleştiğinden, Sungurlu'da ailesinden kalan emval-i metrukenin tarafına verilmesi talebi,[138] mübadeleye tabi olarak Yunanistan'a gidecek ve Yunanistan'dan gelecek muhacirine ve bunların emval-i metrukeleri,

---

Tehciri", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu,* C. I, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum, 2008, s. 166; Mütareke ve Kurtuluş Savaşı yıllarında Çorum'da Rum nüfus payının çok az olduğu görülmektedir. bk. İlhan Tekeli, "Mütareke ve Kurtuluş Savaşı'nda Çorum", *5. Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi,* Çorum Belediyesi Kültür Yayını, Çorum, 2015, s. 169.

129 Hükûmetçe görülen siyasi ve idari lüzum ve mecburiyet üzerine bulundukları yerden başka yerlere nakil olunan veya kendiliklerinden bulundukları yeri terk ederek oradan uzaklaşma, ayrılma veyahut yabancı ülkelere yahut düşman işgali altında bulunan yerlere kaçan gayrimüslim unsurların bıraktıkları mallar hakkında kullanılan bir tabirdir; bk.Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I,* Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 528.

130 *ÇİA,* S.N. 1, 1924.

131 Bir taraftan, diğer tarafa nakli mümkün olmayan mallar hakkında kullanılan bir tabirdir. Bunun için bk. Pakalın, *age.,* s. 528.

132 *ÇİA,* S.N. 66, 1928.

133 *ÇİA,* S.N. 45, 1927.

134 *ÇİA,* S.N. 22, 1927.

135 *ÇİA,* S.N. 99, 1924.

136 Bir taraftan diğer tarafa nakli mümkün olan mallar hakkında kullanılır. Para, hayvan gibi şeyler bu tabire dâhildir. bk. Pakalın, *age.,* s. 528.

137 *ÇİA,* S.N. 67, 1927.

138 *ÇİA,* S.N. 71, 1924.

hane ve arazileri hakkındaki muameleye dair Çorum Valiliğinden Mecitözü Kaymakamlığına telgraflar[139] ve yapılan yazışmalardan da anlaşılacağı üzere Rum ve Ermenilerden kalan evler tamin edilerek göçmenlere verilmiş, malları ise yine göçmenlere tahsis edilmiştir.

Ayrıca, vilayet dâhilindeki gayrimüslim aile çocukları hakkındaki muameler[140] belirlenerek, Çorum vilayeti dâhilinde muhtelif Türk aileleri nezdinde bulunan Rum çocuklarının isim listesi[141] de tutulduktan sonra, Rum çocuk ve kadınlarının ailelerine teslimi hususunda hangi logolu ve hangi yazı usulünün kullanılacağına dair Rum komisyonunun yazısı[142] ve vilayet dâhilinde muhtelif Türk ailelerinin nezdinde bulunan ve mübadeleye tabi tutulan Rum çocuklarının ailelerine teslim[143] edilmiştir. Ayrıca Çorum merkez ve kazalarında mübadele esnasında tebyit edilen Rum ve Ermeni ailelerine ait çocukların ve bunlardan ihtida edenler ile ilgili mahalli idare ve jandarma tarafından yürütülen çalışmalar ve teferruatını[144] içeren yazışmalar da bulunmaktadır

Rumların ve Ermenilerin ve vilayet dâhilinde dolaşan Rum muhacirlerin, gördükleri muameleden memnun olmadıklarına[145] dair şikâyetlerinin yanısıra Osmancık havalesinden geçen kafilelerinden kalmış olan iki kız çocuğu ile Çorum'un Pazar Mahallesi'nde bulunan Bostancıoğullarından Kozma, Yovan ve İplikçioğlu Yovan'ın Jandarmaya teslimi. Rum Bostancıoğullarından Kozma ve Yovan'nın yerlerinden uzaklaştırılmasından dolayı kendilerinin yardım talebinde[146] bulunduklarına dair tahrirler de mevcuttur. Bunların yanısıra Rum ve Ermeniler hakkında; seferberlik esnasında Bafra'dan İskilip'e gelerek Zülfüoğlu Mehmet zevcesi yanında ikamet eden mühtedi Sava ve kızı Mari hakkındaki tahkikat ve ihtida edenler hakkında yürütülen muamelat,[147] Samsun ve havalisinde mübadeleye tabi tutulan efrattan mühtedi Şevket, İlya, Lefter, Tomaoğlu Stefan ve sair şahısların tahkiki, derdesti ve Jandarmaya teslimi[148] gibi kayıtlar da mevcuttur.

İl Özel İdaresi Arşivi'nde aşiretlerle ilgili kayıtlar ise şöyledir; Çorum ve mülhakatından Sungurlu, İskilip ve Mecitözü kazalarında iskân eden Şeyhbizinli,

---

139 *ÇİA,* S.N. 84, 1923-1926.

140 *ÇİA*, S.N. 73, 1924.

141 *ÇİA,* S.N. 70, 1924.

142 *ÇİA,* S.N. 85, 1924.

143 *ÇİA*, S.N. 76, 1924.

144 *ÇİA,* S.N. 79, 1924.

145 *ÇİA,* S.N. 69, 1924.

146 *ÇİA,* S.N. 77, 1924.

147 *ÇİA,* S.N. 67, 1925.

148 *ÇİA,* S.N. 78, 1924.

Gocumanlı, Kavi, Bazikli vesair aşiretlerin iskân ve o günkü ahvallerinin beyanı,[149] Çorum ve havalisindeki aşiretlerden başta Zilveli aşireti olmak üzere diğer aşiretlere mensup ailelerin iskân edilmesi ve buna ait hükümler harita ve nüfus cetvelleri,[150] Yörükan aşiretinden olup Urludağı'nın Kartal mevkinde çadırlarda yaşayan aşiretin, ikamet etmek için kırk haneli köy tesis edilmesi hususunda, Mehmetoğlu Veli ve beraberindekilerin talebi üzerine aşiretin yerleşik hayata geçirilmesi ve aşiretlere mensup bir takım zevatın çevreye verdikleri rahatsızlığın men'i[151] şeklinde kayıtlar bulunmaktadır.

Sonuç

Çorum şehri Osmanlı döneminde, Kafkaslardan ilk göçünü 1860 yılında almaya başladı. Kente birçok ilde olmayan muhacir komisyonu da kuruldu. Bu dönemde kente muhacir olarak ilk iskân edilenler Çeçen, Kabartay ve Nogay muhacirleriydi. Şehir, Osmanlı döneminde Kafkasların yanısıra Batum, Trabzon ve Of gibi Karadeniz sahilleri ile Erzurum ve Kars gibi Doğu illerinden de göç aldı. Ayrıca Çorum'da, Balkanlardan da gelen mübadiller/muhacirler de iskân edildi. Arşiv yazışmalarından anlaşılacağı üzere devlet, göçmenlerin gerek sevkinde gerekse de iskân edileceği şehirde azami dikkati göstermişti. Bu iskânlar muhacir komisyonu tarafından bir plan çerçevesinde gerçekleşiyordu. Devlet yerel yöneticilerden, muhacirlere özel köyler, mahalleler kurulmasını istiyor ayrıca muhacirlerin iaşesi, kışlık odunu ve evinin tuğlasına kadar alınarak, yerel halkın da desteğiyle koordineli çalışıyordu. Tüm bunlar karşısında yerel halkla, muhacirler arasında az da olsa çatışmalar ve asayiş olaylarına da rastlamak mümkündü.

Çorum, Birinci Dünya Savaşı yıllarında İngiliz, Fransız, Rus ve Karadağ vatandaşları için bir zorunlu göç, sürgün yeri olarak kullanıldı. Ayrıca bu dönemde Doğu illerden göçmenler de gelmeye devam etti. Çorum şehri, Osmanlı döneminde olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de muhacir iskânında önemli bir belde olma özelliğini korudu. Kente 1923 ile 1927 yılları arasında Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen toplam 463.534 mübadilden, 1570'i iskân edildi. Çorum'a iskân edilen mübadillerle ilgili Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Mühtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnamelerinde toplam 21 adet belge tespit edilmiştir. Talepnamelerde toplam kişi sayısı 22 erkek 11 bayan olmak üzere 33 kişidir. Ayrıca kent bu dönemde Kafkaslar ve Doğu illerinden de göç almaya devam etti.

Çorum, 1920-1925 yılları arasında, özellikle de Lozan Antlaşması'ndan sonra yoğun bir mübadil göçüyle karşı karşıya kaldı. Yerel basın mübadilleri,

[149] *ÇİA*, S.N. 11, 1927.

[150] *ÇİA,* S.N. 134, 1926.

[151] *ÇİA,* S.N. 117, 1927.

dindaşlarımız geliyor nidalarıyla karşıladı Ayrıca yerel halk, mübadillerin bu zor durumu en az zararla atlatabilmesi için buğday, un gibi temel gıda maddelerini göçmenlerle paylaşmış ve evini onlara açmıştı. Gerek Osmanlı gerekse de Cumhuriyet döneminde devletin muhacirlerle ilgili ana politikası, göçmenlerin biran önce iskân edilerek, üretici duruma geçirilmesiydi. Bunun içinde buğday tohumundan, süreceği tarlanın hayvanına kadar tüm ihtiyaçlarını karşılamak için gayret gösterilmişti.

Osmanlı Devleti'ne Balkanlar ve Kafkaslardan gelen göçmenler üzerine bir çalışma yapabilmek için Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi ile Cumhuriyet Arşivi müracaat edebileceğimiz ilk yerler arasında yer almaktadır. Çorum şehrinin göç aldığı yerler ve buna benzer genel bir soru üzerine çalışma yapılmak isteniliyorsa bu arşivlerlerden faydalanmak suretiyle genel bir çerçeve çizmek mümkün olabilir. Şayet daha özele inilmek istenildiği takdirde Devlet Arşivlerinde açık olmayan "Muhacir Esas Kayıt Defterleri"ne müracaat edilmesi gerekmektedir. Eğer varsa muhacir olarak gelenlere ait Tabiiyet Beyannamesi, Muhacir Kâğıdı ve oluşmuşsa muhacir dosyasındaki belgeler verilecek olup iskânen verilen yerlere ait belgeler gönderilmeyecektir. İskân kayıtları için ayrıca müracaat edilmesi gerekmektedir. Muhacir Esas Kayıt Defteri'nde bir vilayete gelen göçmenlerin sayısı, cinsiyeti, göçmenlerin doğum tarihleri, meslekleri, nereden geldikleri ile burada iskân edildikleri yerler ve devletin ne çeşit yardımlar yaptığına dair ayrıntılı bilgiler içermektedir.

Çalışmamızın ana malzemesini oluşturan Çorum İl Özel İdaresi'ndeki arşiv belgeleri kaynak değeri bakımından Muhacir Esas Kayıt Defteri ile benzerlik göstermektedir. Bu arşivde 1907-1943 yılları arasında mübadil, muhacir, gayrimüslim ve aşiretlerle ilgili toplam 32.000 evrak (çok az kısmı da defterdir) bulunmaktadır.

Çorum İl Özel İdaresi Arşivi'nde Balkanlar, Kafkaslar ve Anadolunun diğer yerlerinden gelen göçmenlerin isim listesi, sayısı, nereden geldikleri/doğdukları, Çorum'da nerelere iskân edildiği ve devlet tarafından yapılan yardımların neler olduğunu tespit edebilmek mümkündür. Çorum'daki Rumların nasıl mübadele edildiği, mübadele yapılırken devletin izlediği politika ve onlardan kalan malların nasıl tasarruf edildiğinin de genel bir çerçevesi bu arşivden faydalanmak suretiyle ortaya konulabilmektedir. Bunlara ek olarak göçmenler ile yerel halk arasındaki çatışmalar veya göçmenlerin kişisel istek ve taleplerini içeren yazışmalarda bir hayli fazladır.

Devlet Arşivleri'nde muhacirlerle (Muhacir Esas Kayıt Defteri) ilgili evrakların henüz kapalı olması yerel göç çalışmalarını zorlaştırmaktadır. Ancak Çorum İl Özel İdaresi Arşivi'nde yer alan evraktan faydalanılarak Çorum'un göç tarihine ışık tutabilmek mümkündür. Çorum İl Özel İdaresi'ndeki belgeler arşiv kaynak değerinde olduğu için Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi ile

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi'ne alternatif bir kaynak oluşturması bakımından da önemlidir. Bu geniş arşiv genelde devletin iskân ve göç politikası özelde ise Çorum'a yapılan göçlerin ne suretle olduğunun ayrıntılarını sunması bakımından önemlidir. Kentin göç tarihini aydınlatmaya katkı sağlayacak bu yerel arşivin daha önce çalışılmamış ve tanıtılmamış olması bu çalışmanın önemini daha da artırmaktadır. Bu arşivin gün yüzüne çıkarılmasıyla gerek tarih araştırmaları gerekse de üçüncü kşilerin hak, hukuk ve talepleriyle ilgili müracaatlara da kapı aralayacağı kanaatindeyiz.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Çorum İl Özel İdaresi Arşivi (ÇİA)[**]

Sıra Numarası (S.N.)

97, 1921; 169, 1924; 63, 1927; 82, 1924; 44, 1926; 9, 1924; 28, 1927; 115, 1928; 109, 1925; 104, 1928; 83, 1919; 122, 1927; 5, 1927; 43, 1926; 3, 1942; 141, 1923; 63, 1927; 144, 1928; 67, 1925; 96, 1923; 30, 1928; 27, 1927; 56, 1923; 168, 1928; 98, 1923; 159, 1928; 65, 1928; 148, 1928; 13, 1924; 10, 1927; 39, 1927; 90, 1927; 31, 1926; 14, 1927; 28, 1927; 16, 1926; 21, 1926; 188, 1924; 181, 1924; 157, 1928; 91, 1927; 204, 1924-1926; 101, 1926; 195, 1928; 206, 1925; 107, 1925; 1, 1924; 66, 1928; 45, 1927; 22, 1927; 99, 1924; 67, 1927; 71, 1924; 84, 1923-1926; 73, 1924; 70, 1924; 85, 1924; 76, 1924; 79, 1924; 69, 1924; 77, 1924; 67, 1925; 78, 1924; 11, 1927; 134, 1926; 117, 1927.

Defter Numarası (D.N.)

103, 1937; 84, 1936; 22, 1931; 24, 1931; 21, 1931; 151, 1937; 293, 1939; 685, 1942; 473, 1940; 6, 1929; 7, 1929; 472, 1940; 367, 1939; 51, 1936; 54, 1927; 50, 1936; 5, 1929; 86, 1924-1932; 71, 1936; 266, 1938-1939; 111, 1937; 202, 1938; 347, 1939; 228, 1938.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayet Evrakı (A. MKT.UM.)

444/80, H. 12.06.1277 (M. 30.12.1860); 447/68, H. 27.06.1277 (M. 10.01.1861); 558/76, H. 27.10.1278 (M. 27.04.1862); 797/66, H. 17.03.1281 (M. 20.08.1864).

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT.)

1570/41, H. 28.03.1306 (M. 02.12.1888); 1578/25, H. 21.04.1326 (M. 23.05.1908); 1573/47, H. 07.04.1326 (M. 09.05.1908); 1579/40, H. 23.04.1326 (M. 25.05.1908); 1690/80, H. 26.05.1307 (M. 18.01.1890);

[**] Osmanlı Türkçesiyle tutulmuş evraklar "Sıra No", Türkçeyle tutulmuş evraklar da "Dosya Numarası" ile tasniflenmiştir.

1720/102, H. 05.09.1307 (M. 25.04.1890); 1875/101, H. 04.03.1309 (M. 08.10.1891); 247/47, H. 07.12.1311 (M. 11.06.1894); 1785/24, H. 13.04.1308 (M. 26.11.1890); 1799/33, H. 01.05.1308 (M. 13.12.1890); 1961/12, H. 18.11.1309 (M. 14.06.1892); 1911/55, H. 13.06.1309 (M. 14.01.1892); 144/34, H. 22.03.1311 (M. 23.09.1893); 1003/9, H. 02.07.1323 (M. 02.09.1905).

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Beşinci Şube (DH.EUM. 5. Şb.)

53/8, H. 02.04.1336 (M. 15.01.1918); 28/18, H. 12.11.1334 (M. 10.09.1916); 14/28, H. 12.08.1333 (M. 17.10.1915); 28/9, H. 06.11.1334 (M. 04.09.1916); 71/22, H. 06.01.1337 (M. 12.10.1918); 4/44, H. 09.01.1333 (M. 27.11.1914); 6/9, H. 25.01.1333 (M. 13.12.1914).

Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı (DH. ŞFR.)

472/51, R. 11.03.1331 (M. 24.05.1915); 86/254, H. 14.07.1336 (M. 25.04.1918).

Hariciye Nezareti İdare (HR. İD.)

9/59, M. 27.10.1903.

Dahiliye Emniyet-i Umumiye Asayiş Kalemi Evrakı (DH.EUM.AYŞ)

8/97, H. 18.08.1317 (M. 22.12.1899).

Dahiliye Nezareti Dahiliye Kalem-i Mahsus Evrakı (DH.KMS.)

43/62, H. 27.11.1335 (M. 14.09.1917).

Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı (DH.İ.UM.)

21/46, H. 06.07.1336 (M. 17.04.1918).

İrade Dahiliye (İ.DH.)

932/73878, H. 17.01.1302 (M. 16.04.1885).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri Fonu

130-16-13-2/ 634-1842-2, M. 24.04.1926.

130-16-13-2/ 512-1067-22, M. 09.06. 1924.

130-16-13-2/ 649-1925-6, M. 11.10.1924.

130-16-13-2/ 743-2425-15, M. 28.06.1926.

130-16-13-2/ 1037-4162-2, M. 14.08.1926.

130-16-13-2/ 1019-4065-31, M. 23.08.1927.

130-16-13-2/ 743-2426-26, M. 03.05.1927.

130-16-13-2/ 326-1128-9, M. 27.07.1926.

Muhacirin Fonu

272-0-0-12/ 36-14-18, M. 08.02.1916.

272-0-0-12/ 3-59-18, M. 22.12.1924.

Süreli Yayınlar

Çorum

Kitaplar, Makaleler ve Tezler

ARI Kemal (2000) *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç 1923-1925,* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

ÇETİN Necat (2016) Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Mübadil Tasfiye Talepnamelerine Göre Çorum'a İskân Edilen Mübadillerin Memleketleri ve İskân Edildikleri İdari Birimler, *Uluslararası Bütün Yönleriyle Çorum Sempozyumu Bildiriler Kitabı,* Cilt. 1, Çorum, s. 461-469.

ERDEM Ufuk (2018) *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Muhacir Komisyonları ve Faaliyetleri (1860-1923),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

HACISALİHOĞLU Mehmet (2008) *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918),* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

---------- (2012) 89 Göçü İle İlgili Tarih Yazımı ve Kamuoyu Algıları, *89 Göçü Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç (Editörler: Neriman Ersoy-Hacısalihoğlu, Mehmet Hacısalihoğlu),* BALKAR ve BALMED, İstanbul, s. 31-74.

İPEK Nedim (1999) *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

---------- (2014) Kaynakların Dilinde Göç Kavramı, *Karadeniz İnceleme Dergisi,* Sayı 17, Güz, s. 9-20.

İSKENDER Pelin (2008) Kafkasya Göçmenlerinin Çorum'a İskânı (1865-1895), *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu,* C. III, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum, s. 1561-1572.

KARA Adem (2013) XIX. Yüzyılda Çorum'da Göçmenlerin Yerleştirilmesi ve Yaşanan Sorunlar, *Turkish Studies,* Cilt 8, Sayı 6, s. 333-344.

KARPAT Kemal (2010) *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler,* Timaş Yayınları, İstanbul.

KODAL Tahir (2008) Cumhuriyetin İlk Genel Nüfus Sayımına Göre Çorum'un Nüfus Yapısı, *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu,* C. III, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum, s. 1451-1471.

KÖSEOĞLU Neşet (1938) Çorumun 350 Yıl Evvelki ile Bugünki Mahalle Adları Hakkında Bir Araştırma, *Çorumlu Dergisi,* Sayı 9/10, s. 9-17.

MCCARTHY Justin (2014) *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922),* Çev. Fatma Sarıkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

PAKALIN Mehmet Zeki (1993) *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I,* Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

SARI Muhammed (2011) *Atatürk Dönemi İç Anadolu Bölgesi'nde Îmar İskân Faaliyetleri (1923-1938),* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

SAYDAM Abdullah (2010) *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

SÖYLEMEZ Mahfuz (2007) Ankara Vilayet Salnâmelerine Göre Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Çorum, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt 6, Sayı 12, s. 294-315.

TEKELİ İlhan (2015) Mütareke ve Kurtuluş Savaşında Çorum, *5. Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi,* Çorum Belediyesi Kültür Yayını, Çorum, s.167-194.

TURAN Ömer (2008) Çorum'da Ermeniler ve Ermeni Tehciri, *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu,* C. I, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum, s. 165-184.

UZMAN Nasrullah (2018) *Türkiye'nin Mülteci ve Muhacir Politikaları (1923-1947),* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

YILDIRIM Hatice (2020) Bulgaristan Göçmenlerinin Çorum'da İskânı (1938), *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi,* Cilt 9, Sayı 1, s. 199-229.

YILDIRIM Seyfi (2012) Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi,* Yıl 8, Sayı 16, Güz, s. 75-92.

Ekler

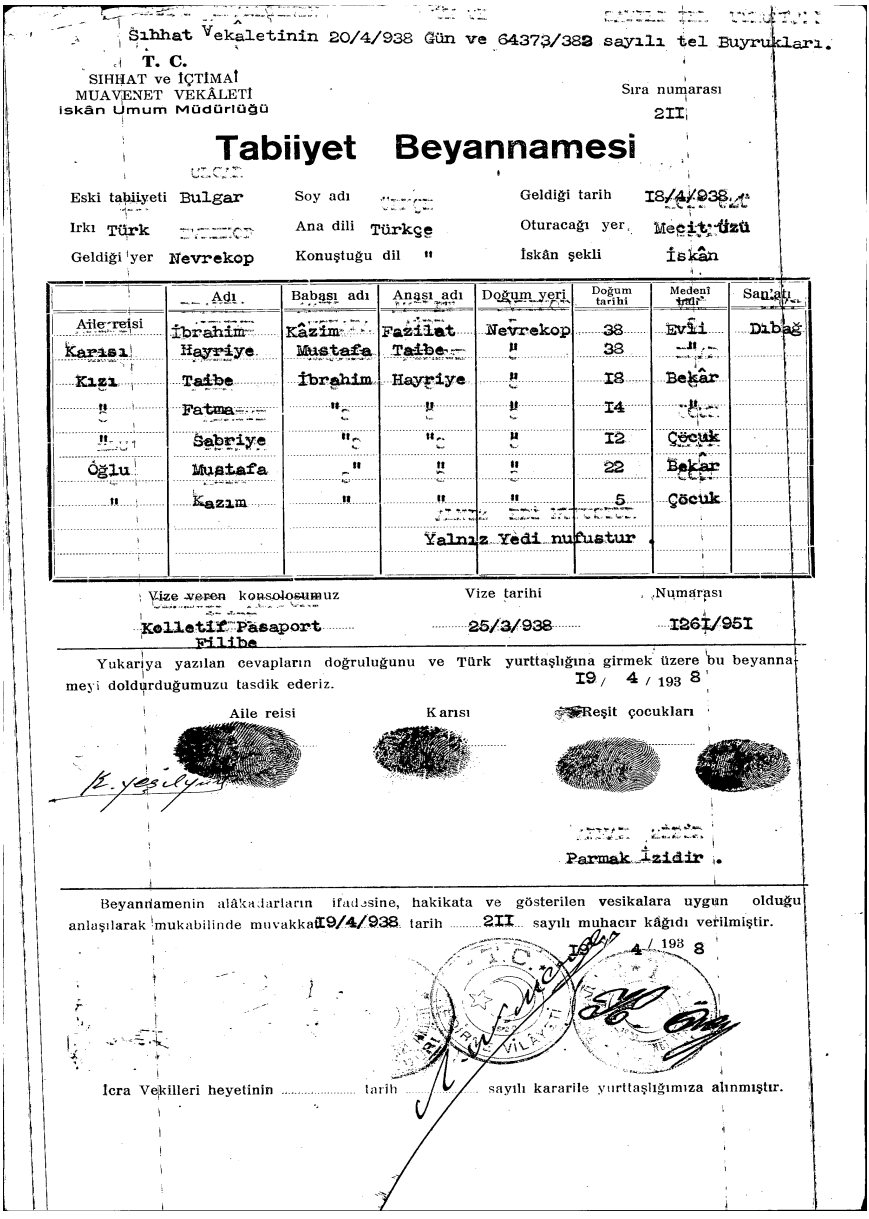

Sıhhat Vekaletinin 20/4/938 Gün ve 64373/382 sayılı tel Buyrukları.

T. C.
SIHHAT ve İÇTİMAİ
MUAVENET VEKÂLETİ
İskân Umum Müdürlüğü

Sıra numarası
2II

Tabiiyet Beyannamesi

Eski tabiiyeti Bulgar — Soy adı — Geldiği tarih I8/4/938
Irkı Türk — Ana dili Türkçe — Oturacağı yer Mecit-üzü
Geldiği yer Nevrekop — Konuştuğu dil " — İskân şekli İskân

	Adı	Babası adı	Anası adı	Doğum yeri	Doğum tarihi	Medeni hali	Sanatı
Aile reisi	İbrahim	Kâzim	Fazilat	Nevrekop	38	Evli	Dıbağ
Karısı	Hayriye	Mustafa	Taibe	"	38	"	
Kızı	Taibe	İbrahim	Hayriye	"	I8	Bekâr	
"	Fatma	"	"	"	I4	"	
"	Sabriye	"	"	"	I2	Çocuk	
Oğlu	Mustafa	"	"	"	22	Bekar	
"	Kazım	"	"	"	5	Çocuk	
			Yalnız Yedi nufustur .				

Vize veren konsolosumuz — Vize tarihi — Numarası
Kolletif Pasaport Filibe — 25/3/938 — I26I/95I

Yukarıya yazılan cevapların doğruluğunu ve Türk yurttaşlığına girmek üzere bu beyannameyi doldurduğumuzu tasdik ederiz. I9 / 4 / 193 8

Aile reisi — Karısı — Reşit çocukları

Parmak İzidir .

Beyannamenin alâkadarların ifadesine, hakikata ve gösterilen vesikalara uygun olduğu anlaşılarak mukabilinde muvakkat I9/4/938 tarih 2II sayılı muhacir kâğıdı verilmiştir.
4 / 193 8

İcra Vekilleri heyetinin ..... tarih ..... sayılı kararile yurttaşlığımıza alınmıştır.

Ek-1. Tabiiyet Beyannamesi (*ÇİA,* D.N. 261, 1938).

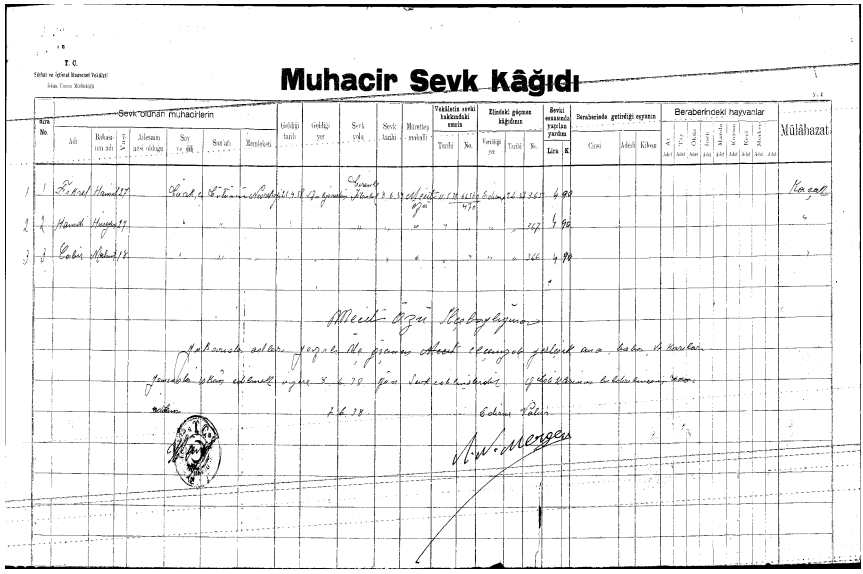

T. C.
Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti
İskan Umum Müdürlüğü

Muhacir Sevk Kâğıdı

Sıra No.	Sevk olunan muhacirlerin: Adı	Rahmanın adı	Vasıf	Aileanın arası olduğu	Sayı ve Adı	Sanatı	Memleketi	Geldiği tarih	Geldiği yer	Sevk yolu	Sevk tarihi	Mürettep mahalli	Vakâlerin sevki hakkındaki emrin: Tarihi	No.	Elindeki göçmen kâğıdının: Verildiği yer	Tarihi	No.	Sevki esnasında yapılan yardım: Lira	K	Beraberinde getirdiği eşyanın: Cinsi	Adedi	Kilosu	Beraberindeki hayvanlar: Ar. Adet	Tiyo Adet	Ohtar Adet	Tanlı Adet	Mantla Adet	Kısmı Adet	Kısmı Adet	Mankısı Adet	Mülâhazat
1	1 Fakrel	Hamdi	27		Çarık	Ayakkabıcı	Nevşehir	21.4.38	Ayakkabıcı	Ayakkabıcı	18.6.38	Mecit Özü	11.7.38	4470	Edirne	26.3.38	365	4	90												Karşılı
2	2 Hamdi	Hüseyin	27		"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	367	4	90												"
3	3 Cabir	Nuhan	18		"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	366	4	90												"

Mecit Özü Kıbrıyalıyım

Yakınımda adlar yazılı ile gözüm Mecit üçünüz yetişik ana baba ve kardeşler yanımda olan edilmek üzere 4.6.38 gün Sevk edilmiştirdi. Çocukların bilebilmesi [illegible]

7.6.38 Edirne Valisi

A. N. Mergen

Ek-2. Muhacir Sevk Kâğıdı (*ÇİA,* D.N. 261, 1938).

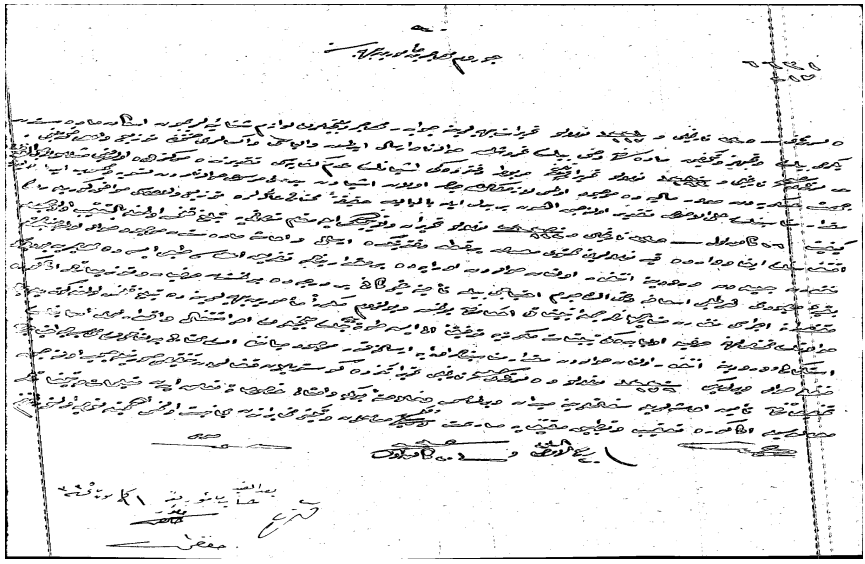

Ek-3. Muhacirin ve mültecilerin kış mevsiminde sıkıntı çekmemeleri için iaşe ve ibatelerine hassasiyet gösterilmesi (*ÇİA,* S.N. 147, 1919).

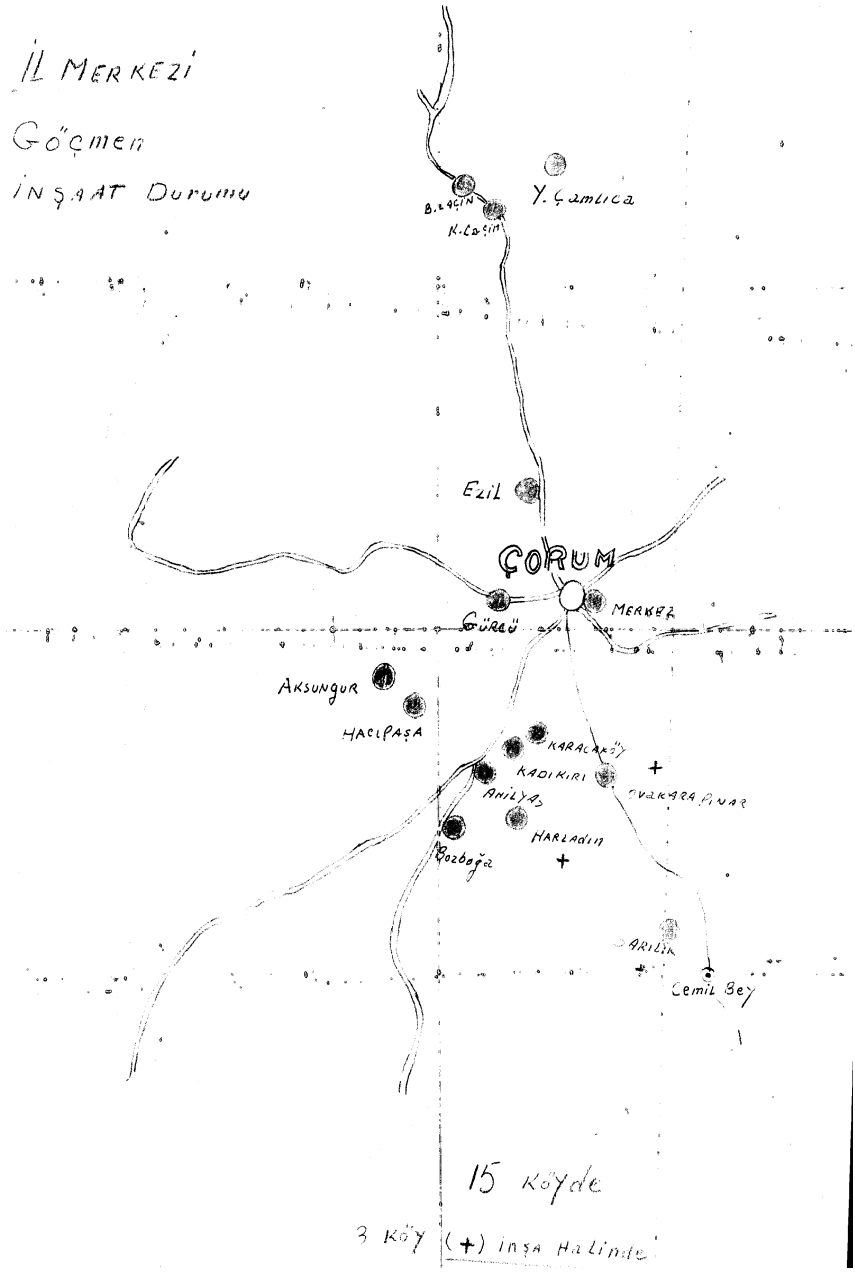

Ek-4. Çorum il merkezi göçmen evleri inşaat durumunu gösteren harita (*ÇİA,* D.N. 467, 1940).

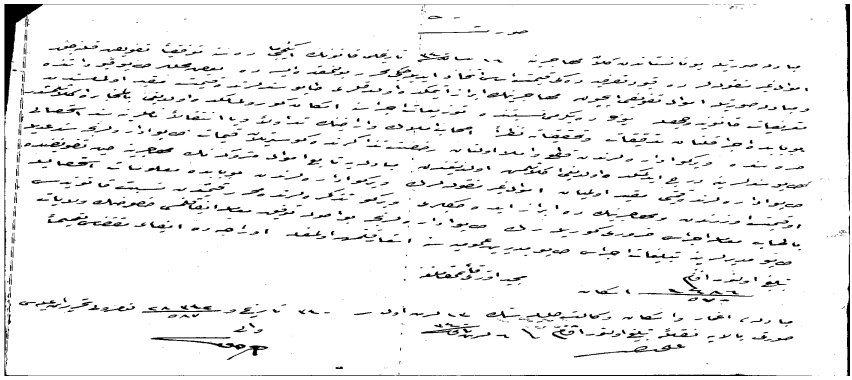

Ek-5. Yunanistan'dan mübadele yoluyla gelen muhacirlere emlak ve emlak-ı gayr-i menkulenin tahsisi ile bunların vergilendirilmesi (*ÇİA,* S.N. 1, 1924).

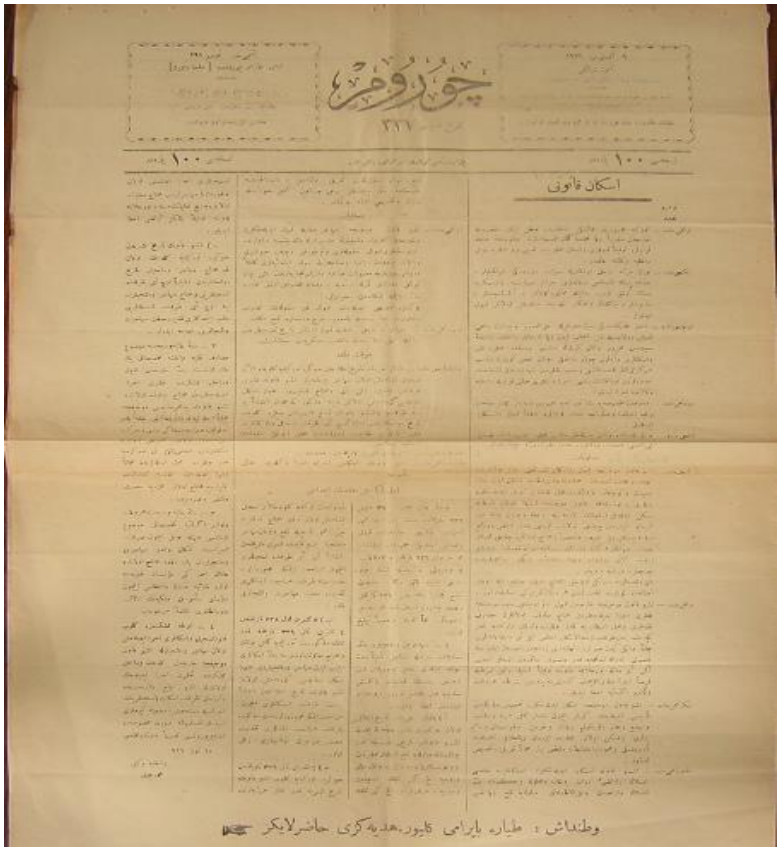

Ek-6. "İskân Kânûnu", *Çorum,* Sayı 291, 9 Ağustos 1926.